МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Допущено до захисту
«____»_____2024 р.

Зав. кафедри, д. е. н., професор
_____ Соколюк С.Ю.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
МАГІСТРА

ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Виконав – студент
2 курсу, групи 21м-сз
освітньої програми
«Економіка соціального забезпечення»
спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»
Субчинський Владислав Сергійович

Науковий керівник – д.е.н., професор
Чернега Інна Іванівна

Умань – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Освітня програма «Економіка соціального забезпечення»

Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

«_____» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Студенту Субчинському Владиславу Сергійовичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Державне пенсійне забезпечення: стан та перспективи розвитку»
керівник роботи Чернега Інна Іванівна, д.е.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від "___"_____20__ року №_____

2. Строк подання студентом роботи_____

3. Вихідні дані до роботи: Закон України, законодавчі акти і державні нормативні документи, офіційні статистичні матеріали Пенсійного фонду України, Державного комітету статистики, фахові наукові видання провідних вчених.

4. Перелік питань, які потрібно розробити
1. АСПЕКТИ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.
2. СТАН ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.
3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

5. Перелік графічного матеріалу
7 таблиць, 11 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів проекту	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	23.09.2023	
2.	Одержання індивідуального завдання	24.09.2023	
3.	Складання календарного плану написання кваліфікаційної роботи	26.09.2023	
4.	Підготовка до виконання кваліфікаційної роботи - підбір та вивчення літератури - участь у виконанні науково-дослідних робіт - виконання курсових робіт - інші заходи	30.09.2023 25.10.2023 2023–2024 рр.	
5.	Уточнення теми кваліфікаційної роботи та календарного плану-графіка, виходячи зі специфіки базового підприємства, установи	15.02.2024	
6.	Підготовка: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - висновків	02.03.2024 25.09.2024 25.10.2024 15.11.2024	
7.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахування зауважень наукового керівника	29.11.2024	
8.	Написання та оформлення роботи в остаточному варіанті	02.12.2024	
9.	Перевірка роботи на академічний плагіат	06.12.2024	
10.	Одержання відгуку наукового керівника	08.12.2024	
11.	Попередній захист роботи на кафедрі	11.12.2024	
12.	Затвердження роботи завідувачем кафедри	12.12.2024	
13.	Одержання рецензії	14.12.2024	
14.	Захист кваліфікаційної роботи	18.12.2024	

Студент _____ **Субчинський В.С.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Чернега І.І.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Реферат

на кваліфікаційну роботу
магістра факультету економіки і підприємництва
Уманського національного університету садівництва
Субчинського Владислава Сергійовича

«Державне пенсійне забезпечення: стан та перспективи розвитку»

Пенсійне забезпечення є фрагментом економічної системи України. Пенсійні права — одні з ключових соціальних прав, визначених Конституцією України та законами України, які не просто проголошені чи задекларовані, а реалізуються і стосуються кожної особи як активного учасника суспільного життя.

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів, для написання роботи були використані такі джерела, як Закон України, законодавчі акти і державні нормативні документи, офіційні статистичні матеріали Пенсійного фонду України, Державного комітету статистики, фахові наукові видання провідних вчених.

Загальний обсяг роботи складає 59 сторінок. Робота містить 7 таблиць та 11 рисунків. Список використаних джерел налічує 53 одиниці.

Об'єктом дослідження є процес державного пенсійного забезпечення.

Предметом дослідження є державне пенсійне забезпечення.

Мета дослідження полягає у вивчені стану державного пенсійного забезпечення та визначені перспектив його розвитку.

У першому розділі досліджено аспекти системи пенсійного забезпечення в Україні.

У другому розділі проведено аналіз стану державного пенсійного забезпечення в Україні та призначених пенсійних виплат у поточному періоді та перерахунки пенсій відповідно до нормативної бази.

У третьому розділі визначити проблеми та перспективи розвитку державного пенсійного забезпечення.

Резюме: *У кваліфікаційній роботі проведено аналіз стану державного пенсійного забезпечення в Україні та визначено проблеми та перспективи розвитку державного пенсійного забезпечення.*

Ключові терміни: пенсіонери, *пенсії, пенсійне забезпечення, державне пенсійне забезпечення, пенсійний вік, Пенсійний фонд, пенсійні виплати.*

Summary: *In the qualification work, the state of state pension provision in Ukraine was analyzed and problems and prospects for the development of state pension provision were identified.*

Key terms: *pensioners, pensions, pension provision, state pension provision, retirement age, Pension Fund, pension payments.*

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. АСПЕКТИ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

РОЗДІЛ 2. СТАН ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз стану державного пенсійного забезпечення в Україні

2.2. Аналіз призначених пенсійних виплат у поточному періоді та перерахунки пенсій відповідно до нормативної бази

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність теми.

Основним завданням на шляху до становлення та розвитку демократичного суспільства в нашій державі є управління його життям на основі становлення ринкових відносин, встановлення принципів правової, соціально-орієнтованої держави, де свобода і права громадян були б найбільшою соціальною цінністю. Та реформування більшості проблем, що мають соціальне спрямування в Україні, супроводжується низкою суперечностей. Особливо гостро ці суперечності простежуються в системі пенсійного забезпечення, яка становить основу матеріального стану громадян.

На даному етапі свого розвитку пенсійне забезпечення в нашій державі можна охарактеризувати відсутністю соціальної справедливості, пенсійної культури, надійних та дієвих фінансових механізмів, які б надавали можливість забезпечити її громадян необхідними коштами. Отже, сучасна вітчизняна пенсійна система не спроможна захистити пенсіонерів від бідності, тому неминучим стає проведення пенсійних реформ, які сприяли б вирішенню як теперішніх, так і майбутніх проблемних питань у цій сфері.

Питання пенсійного забезпечення постійно перебували і продовжують залишатись у центрі уваги науковців. На сучасному етапі розвитку нашої держави проблемами системи пенсійного забезпечення в Україні займалися і займаються такі вчені і науковці: Бурков Ю.А., Буряченко О., Вишневська О.А., Єлісєєва Л.В., Примачук Н.С., Женчак О. В., Зайчук Б. О., Кривошлик Т., Лопушняк Г. С., Леонтенко О. М., Мельник Т.А., Мицай М., Мякушко Н.С., Фисун І.В. та інші.

Але сьогодні особливої уваги потребують питання перспектив розвитку вітчизняної системи пенсійного забезпечення із метою її вдосконалення.

Рівень пенсійного забезпечення є показником економічного та соціального становища населення країни. З виходом на пенсію людина втрачає поточні джерела прибутку і в перехідній економіці розраховує на державну

систему пенсійного забезпечення. Пенсіонери становлять значну частину населення суспільства, і держава не може не звертати увагу на таку численну категорію громадян. Уряд гарантує соціальну захищеність пенсіонерам виплатою пенсій, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням вартості мінімального споживчого кошика. В умовах переходу до ринкових відносин проблема ефективного пенсійного забезпечення стає однією з найгостріших. У нашій державі за роки її незалежності проблеми пенсійного забезпечення набувають актуального характеру.

Мета дослідження полягає у вивчені стану державного пенсійного забезпечення та визначені перспектив його розвитку.

Для досягнення мети було вирішено такі завдання:

- визначити аспекти системи пенсійного забезпечення в Україні;
- проаналізувати стан державного пенсійного забезпечення в Україні;
- провести аналіз призначених пенсійних виплат у поточному періоді;
- опрацювати нормативну базу щодо перерахунків пенсій;
- визначити проблеми та перспективи розвитку державного пенсійного забезпечення.

Об'єктом дослідження є процес державного пенсійного забезпечення.

Предметом дослідження є державне пенсійне забезпечення.

Методи дослідження. Методологічну основу даного дослідження становили такі загальнонаукові методи пізнання: методи індукції та дедукції, узагальнення, системно-структурного підходу до вивчення економічних процесів.

Інформаційною базою дослідження є Закон України, законодавчі акти і державні нормативні документи, офіційні статистичні матеріали Пенсійного фонду України, Державного комітету статистики, фахові наукові видання провідних вчених.

Теоретична та практична цінність отриманих результатів даної кваліфікаційної роботи полягає у проведеному дослідженні стану державного

пенсійного забезпечення в Україні та окресленні перспектив розвитку державного пенсійного забезпечення.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, які розкривають стан державного пенсійного забезпечення в Україні та окресленні перспектив розвитку державного пенсійного забезпечення, висновку, додатків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. АСПЕКТИ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У сучасному суспільстві пенсійна система відіграє вагому роль, оскільки її надійність та стійкість є запорукою соціальної та економічної стабільності.

Стан пенсійної системи на даний момент свідчить про необхідність її реформування та вдосконалення.

Державне пенсійне забезпечення – це регламентовані державою економічні відносини суб'єктів ринку праці(держави, працівників і роботодавців), що передбачають компенсацію наслідків соціальних ризиків, котрі призводять до повної або часткової втрати заробітку для працюючих – внаслідок втрати працездатності при настанні старості, інвалідності; для непрацездатних членів сім'ї – внаслідок інвалідності, втрати годувальника; для окремих категорій працюючих – по досягненню встановленого стажу роботи у визначених сферах трудової діяльності, внаслідок чого відбувається погіршення матеріального становища і пов'язана з цим зміна соціального статусу осіб і членів їхніх сімей. Це одна із основних форм соціального захисту, в основі якої лежить страховий метод, тобто внесення в особливі фонди обов'язкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів господарської діяльності та особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, й використання державою цих коштів для матеріального забезпечення громадян [29].

З метою створення оптимальної системи соціального захисту населення варто досліджувати історичні аспекти становлення, розвитку та функціонування системи пенсійного страхування. Існує кілька етапів у розвитку та становленні пенсійного страхування, які можна ідентифікувати за широтою охоплення населення, колом їх професійних інтересів, рівнем пенсійного законодавства та іншими ознаками [49].

Пенсійне забезпечення є фрагментом економічної системи України. Пенсійні права — одні з ключових соціальних прав, визначених Конституцією

України та законами України, які не просто проголошені чи задекларовані, а реалізуються і стосуються кожної особи як активного учасника суспільного життя [51].

Основний Закон проголошує Україну соціальною державою, у його розділі ІІ чітко сказано про те, що громадяни мають право на соціальний захист, який включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [45].

Пенсії та інші види соціальних виплат і допомоги, які є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Законодавчою основою для функціонування системи пенсійного забезпечення в нашій країні є Закон країни «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», що є чинним з січня 2014 р., згідно за ст. 2 якого система пенсійного забезпечення в країні складається з трьох рівнів [34]:

1) державного загальнообов'язкового пенсійного страхування на засадах солідарності та виплати пенсій за рахунок коштів Пенсійного фонду країни;

2) загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення, що полягає у спрямуванні частини внесків у державний акопичувальний пенсійний фонд країни на індивідуальні пенсійні рахунки громадян;

3) системи недержавного пенсійного забезпечення для додаткових добровільних пенсійних накопичень громадян у страхових компаніях, недержавних пенсійних фондах та банках.

Суб'єктами солідарної пенсійної системи є [43]:

- ✓ застраховані особи, а в окремих випадках, визначених цим Законом, - члени їхніх сімей та інші особи;
- ✓ страхувальники;
- ✓ Пенсійний фонд;
- ✓ уповноважений банк;
- ✓ підприємства, установи, організації, що здійснюють виплату і доставку пенсій.

Суб'єктами системи накопичувального пенсійного забезпечення є [34]:

- ✓ особи, від імені та на користь яких здійснюється накопичення та інвестування коштів;
- ✓ підприємства, установи, організації та фізичні особи, що здійснюють перерахування внесків до системи накопичувального пенсійного забезпечення;
- ✓ Накопичувальний фонд;
- ✓ недержавні пенсійні фонди;
- ✓ юридичні особи, які здійснюють адміністративне управління

Накопичувальним фондом і недержавними пенсійними фондами та управління їх пенсійними активами є [42]:

- ✓ зберігач;
- ✓ страхові організації.
- ✓ інші суб'єкти системи накопичувального пенсійного забезпечення можуть бути визначені законами України.

Згідно діючих нормативно-правових актів загальнообов'язкове державне пенсійне страхування здійснюється за наступними принципами [34]:

- ✓ законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- ✓ обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених

законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб - підприємців;

- ✓ права на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до цього Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;
- ✓ заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;
- ✓ рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- ✓ диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);
- ✓ солідарності та субсидування в солідарній системі;
- ✓ фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;
- ✓ спрямування частини страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії і одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу;
- ✓ державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених цим Законом;
- ✓ гласності, прозорості та доступності діяльності Пенсійного фонду;
- ✓ обов'язковості фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій та наданням соціальних послуг, в обсягах, передбачених цим Законом;
- ✓ цільового та ефективного використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- ✓ відповідальності суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм цього Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків.

Пенсійне забезпечення в Україні є державною системою і є основною складовою системи соціального захисту населення. Пенсійна система України – сукупність створених в Україні правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії [31].

Система охоплює непрацездатних громадян похилого віку, інвалідів, осіб, які втратили годувальника, виплати яким проводяться у формі пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, компенсаційних виплат, додаткових пенсій та державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам. Кошти на реалізацію Державної пенсійної програми формуються за рахунок надходжень від: обов’язкових внесків підприємств, установ, організацій; обов’язкових внесків громадян; коштів Державного бюджету та фондів соціального страхування; інших надходжень [43].

Сучасна пенсійна система нашої держави не спонтанне явище, а результат багаторічних напрацювань і трансформацій, які дісталися Україні ще з колишнього СРСР, і поетапно вдосконалювалася, починаючи з перших років її незалежності. У 2004 році в Україні, за прикладом інших країн, була запроваджена трирівнева система пенсійного забезпечення [4].

Перший рівень – солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка ґрунтується на засадах солідарності, субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок Пенсійного фонду. Другий рівень – накопичувальна система загальнообов’язкового державного страхування, яка ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді і здійснення фінансування витрат на виплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат [29].

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об’єднань у формуванні пенсійних нагромаджень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбаченому законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [26].

Незважаючи на те, що, починаючи з 2004 року, в Україні почала діяти пенсійна реформа, яка дала початок існуванню трирівневої пенсійної системи, основною із невирішених і болючих проблем на сучасному етапі і надалі залишається дефіцит у власних коштах бюджету Пенсійного фонду України, що автоматично не дає можливості повною мірою покривати його видатки. Ця різниця систематично покривається коштами з Державного бюджету України, що свідчить про те, що загальний рівень пенсійного забезпечення громадян в Україні і надалі залишається незадовільним та недостатнім [4].

Зміст пенсійної системи країни полягає в тому, що вона повинна забезпечувати людей реальним, надійним, постійним та достойним доходом у старості, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, який відповідав би особистому внеску кожної людини протягом періоду її економічної активності. Але на сучасному етапі свого розвитку система пенсійного забезпечення в Україні не відповідає цим вимогам. Вона не забезпечує гідний рівень пенсії і створює масу проблем у фінансовій системі країни [43].

Реформування та розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні відбуваються під впливом тих трансформаційних перетворень, які властиві всій системі суспільних відносин нашої держави. Але невирішеність деяких важливих питань і загострення проблем у цій сфері значною мірою є відбитком, у якому перебуває політична система та економіка нашої країни [44].

Відсутність науково обґрунтованої та дослідженої на прикладах концепції реформування пенсійного забезпечення не дає змоги відразу вирішити ці проблеми, які пригальмовують процес реформування пенсійної

системи і зумовлюють збереження старих, не відповідних сучасним умовам принципам солідарної пенсійної системи країни [29].

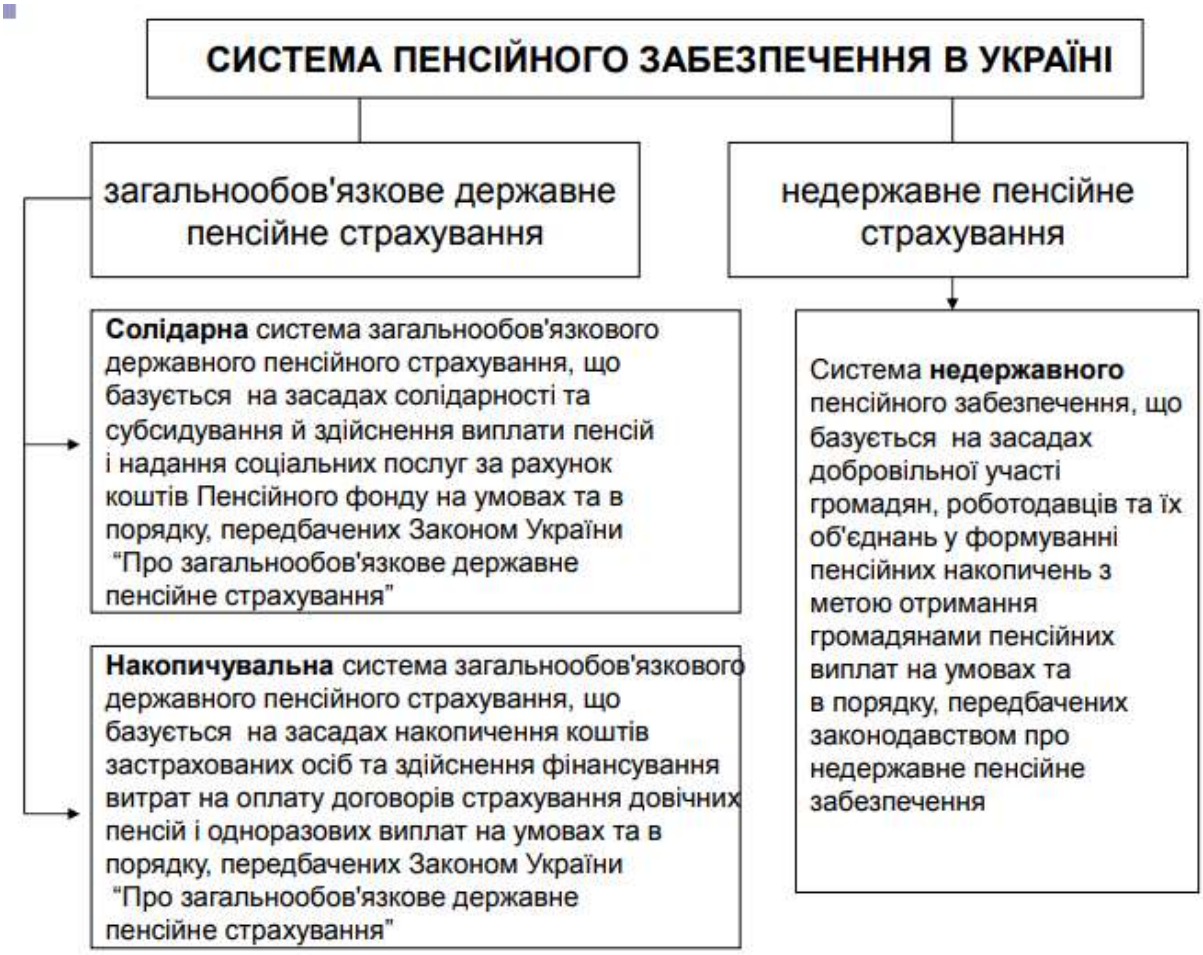


Рис. 1.1. Система пенсійного забезпечення

Прийняті Закон "Про пенсійне забезпечення″ [40] та Закон ″Про недержавне пенсійне забезпечення″ [39], які орієнтувалися на розв'язання поточних проблем у цій сфері, не змогли створити пенсійну систему, яка б відповідала вимогам пенсіонерів. Сьогодні підходи щодо вирішення проблем у цій галузі враховують розвиток економіки у майбутньому. Основна увага приділяється проблемі поєднання та узгодженості пенсійної та податкової систем. Це питання стало актуальним ще тому, що за новою концепцією розвитку України передбачається численне створення робочих місць. А за нашим законодавством сплатою пенсійних внесків дуже обтяжені

роботодавці, що призводить до нелегальних виплат робітникам – "виплат заробітних плат у конвертах" [4].

З метою забезпечення соціального захисту населення в Україні створено [52]:

- Пенсійний фонд;

- Фонд загальнообов’язкового соціального страхування на випадок безробіття;

- Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;

- Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.

Пенсійний фонд є органом, який здійснює [31]:

- керівництво та управління солідарною системою,

- провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків,

- призначає пенсії та підготовляє документи для її виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання,

- здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду,

- вирішує питання, пов'язані з веденням обліку пенсійних активів застрахованих осіб на накопичувальних пенсійних рахунках,

- здійснює адміністративне управління Накопичувальним фондом та інші функції, передбачені цим Законом і статутом Пенсійного фонду.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття - цільовий централізований страховий фонд, некомерційна самоврядна організація, яка забезпечує [41]:

- управління страхуванням на випадок безробіття, - акумуляцію страхових внесків,

- контроль за використанням коштів,

- виплату забезпечення та надання соціальних послуг,

- здійснення інших функцій, визначених законодавством.



Рис. 1.2. Види державних пенсій

Види забезпечення та соціальні послуги за страхуванням на випадок безробіття [43]:

- допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;

- допомога на поховання у разі смерті безробітного;

- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації;

- профорієнтація;

- пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом організації громадських робіт для безробітних;

- надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування громадян;

- надання громадянам віком старше 45 років, страховий стаж яких становить не менше 15 років, ваучера для підтримання їх конкурентоспроможності;

- інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

РОЗДІЛ 2. СТАН ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз стану державного пенсійного забезпечення в Україні

Одним із найважливіших завдань соціально-економічного розвитку країни є реформування системи пенсійного забезпечення населення для підвищення рівня його соціального захисту. Система пенсійного забезпечення в більшості країн світу є одним із головних елементів соціальної політики держави, що забезпечує вирішення суспільних проблем та захист економічних інтересів громадян у період похилого віку [29].

Виходячи із соціологічних досліджень, в країні існує стійка тенденція до зменшення чисельності працюючого населення й збільшення кількості пенсіонерів, що зумовлює зростання коефіцієнта демографічної залежності [30].

Сучасна пенсійна система країни виявляє неспроможність ефективного функціонування в умовах демографічних, політичних та економічних проблем країни. Саме тому сьогодні актуальним є дослідження стану розвитку вітчизняної системи пенсійного забезпечення та вивчення досвіду зарубіжних країн із метою її вдосконалення [4].

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Відповідно до Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» №: 1058-IV від 29.05.2003р. за рахунок коштів Пенсійного фонду в солідарній системі призначаються такі пенсійні виплати [34]:

1) пенсія за віком;

2) пенсія по інвалідності внаслідок загального захворювання (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства);

3) пенсія у зв'язку з втратою годувальника;

4) пенсія за вислугу років.

Українське пенсійне законодавство передбачає такі форми пенсійного страхування як обов’язкову, яка відіграє головну роль, та добровільну. Суть обов’язкового пенсійного страхування полягає в тому, що сам факт укладання трудового договору чи реєстрації особи як суб'єкта підприємницької діяльності породжує зобов'язання сплачувати визначені законодавцем страхові внески незалежно від волі працівника чи роботодавця [44].

Відповідно до українського пенсійного законодавства підставою виникнення права на трудову пенсію за державною програмою пенсійного страхування є лише наявність у суб'єкта трудового (а, отже, і страхового) стажу.

Закон України №2148-VIII від 03.10.2017 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» передбачає поступову зміну пенсійної системи до 2027 року [26].

Таблиця 2.1

Вік виходу на пенсію та кількість необхідного трудового стажу*

Рік виходу на пенсію	Вік пенсіонера		
	60 років	63 роки	65 років
2018	25	15-25	15
2019	26	16-26	15-16
2020	27	17-27	15-17
2021	28	18-28	15-18
2022	29	19-29	15-19
2023	30	20-30	15-20
2024	31	31	15-21
2025	32	22-32	15-22
2026	33	23-33	15-23
2027	34	24-34	15-24
2028	35	25-35	15-25

На сьогодні вік виходу на пенсію для чоловіків і жінок (Табл. 2.1) залишається на колишньому рівні — 60 років, однак, підвищуються вимоги до трудового стажу. З 2020 року вийти на пенсію при досягненні пенсійного віку можуть лише ті громадяни, трудовий стаж яких становить більше 27 років. З кожним наступним роком вимоги до кількості необхідного страхового стажу для виходу на пенсію будуть зростати (+ 12 місяців). Таким чином, до 2028-го потрібно буде мати 35 років стажу.

Таблиця 2.2

Кількість пенсіонерів України усіх категорій, млн. осіб,

(за даними Пенсійного фонду України; станом на 1 січня)

	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення (+, -)
Усього пенсіонерів, у тому числі	11470	11335	11131	10841	10688	-782
за віком	8693	8535	8330	8052	7916	-777
по інвалідності	1415	1454	1479	1491	1495	80
у разі втрати годувальника	646	649	641	638	637	-9
за вислугу років	629	616	604	588	572	-57
отримують соціальну пенсію	84	78	73	68	64	-20
довічне грошове утримання суддів у відставці	3	3	4	4	4	1

Кількість пенсіонерів України усіх категорій за даними Пенсійного фонду України зменшилась на 782 млн. осіб, в тому числі за віком кількість пенсіонерів зменшилась на 777 млн осіб, у разі втрати годувальника – на 9 млн осіб, за вислугу років – 57 млн осіб, кількість пенсіонерів, що отримують соціальну пенсію – 20 млн осіб. При цьому збільшилась кількість пенсіонерів

по інвалідності – на 80 млн осіб та збільшилась кількість пенсіонерів, що мають довічне грошове утримання суддів у відставці на 1 млн осіб (Табл. 2.1).

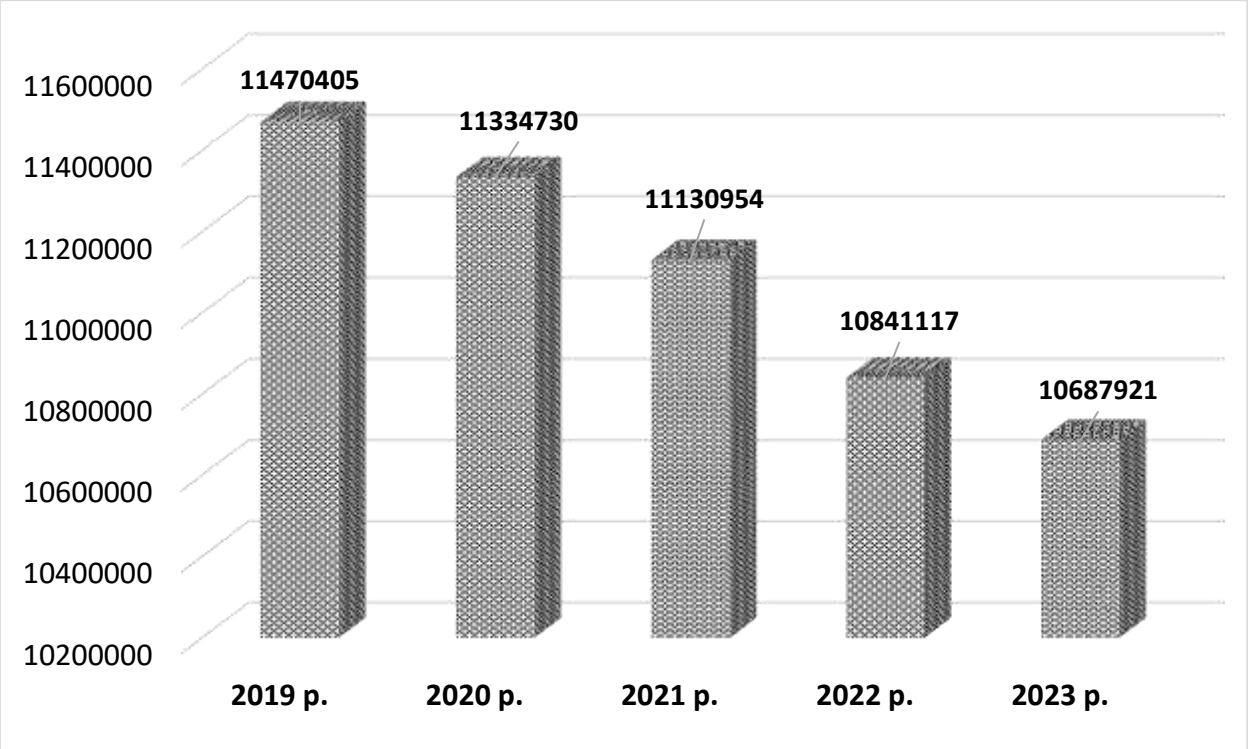


Рис. 2.1. Кількість пенсіонерів усіх категорій загалом по Україні станом на 1 січня, тис. осіб

Кількість пенсіонерів усіх категорій загалом по Україні станом на 1 січня (Табл. 2.2) за період 2019 – 2023 роки скоротилась з 11470405 тис осіб до 10687921 тис осіб, тобто на 782484 тис. осіб, при чому ця тенденція є постійною.

У контексті майбутнього розвитку системи соціальних прав, меж їх поширення загалом і соціального забезпечення зокрема можна дійти однозначного висновку, що Україна перебуває під впливом сучасних загальносвітових тенденцій. Очевидно, що XX ст. було періодом закріплення та утвердження права на соціальний захист. Фактично тоді сформувався основний індекс соціальних прав, який не є вичерпним і буде доповнюватися з розвитком суспільства. Базові соціальні права вже не просто закріплені у

конституціях країн світу, а й стали звичними у масовій свідомості громадян. У ХХ ст. було також закладено високі стандарти соціального захисту, яких Україна тільки намагається досягти. У ХХІ ст. вини кають нові виклики, основними серед яких є економічні кризи, глобалізація, старіння населення, безробіття, міграція, війни, біженці, внутрішньо переміщені особи та ін. Завданням України є утримання соціальних стандартів та підвищення їх до стандартів Європейського Союзу та Міжнародної організації праці [14].

Надалі проаналізуємо кількість пенсіонерів усіх категорій за регіонами, за даними Пенсійного фонду України станом на 1 січня (Табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Кількість пенсіонерів усіх категорій за регіонами, тис. осіб,

(за даними Пенсійного фонду України; станом на 1 січня)

	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Абсолютне відхилення (+, -)
Україна	11470405	11334730	11130954	10841117	10687921	-782484
області						
Вінницька	471920	460902	451371	438630	433583	-38337
Волинська	269247	265100	260734	255824	255047	-14200
Дніпропетровська	960973	944617	923763	895825	887002	-73971
Донецька	805110	826362	811591	787927	743844	-61266
Житомирська	382824	375384	368852	358692	355632	-27192
Закарпатська	275313	269730	263537	256486	254085	-21228
Запорізька	541382	532127	521167	504566	499918	-41464
Івано-Франківська	356504	350354	343970	336571	334025	-22479
Київська	560008	554965	548005	537727	535283	-24725
Кіровоградська	281263	273560	266567	257377	253646	-27617
Луганська	335160	346305	341681	331975	326184	-8976
Львівська	691863	684341	673856	661275	659723	-32140
Миколаївська	319588	311637	304749	294787	287675	-31913
Одеська	612266	599773	587297	569264	562936	-49330
Полтавська	438216	430613	423370	413688	410492	-27724
Рівненська	297243	293824	289070	283338	283076	-14167
Сумська	339110	331318	324475	315335	311682	-27428
Тернопільська	288935	284098	278511	272456	270117	-18818
Харківська	801188	788664	773613	748252	730422	-70766
Херсонська	290524	283074	275691	266113	254942	-35582
Хмельницька	406674	402794	397912	390309	386906	-19768
Черкаська	410453	406835	403375	398008	396167	-14286
Чернівецька	224579	220116	214270	207570	205462	-19117
Чернігівська	336410	328245	320601	311675	306065	-30345
м. Київ	773652	769992	762926	747447	744007	-29645

Із даних таблиця 2.3 ми бачимо, що кількість пенсіонерів усіх категорій за даними Пенсійного фонду України станом на 1 січня скоротилась на 782484 тис. осіб. У розрізі регіонів ми бачимо, що за аналізований період скорочення кількість пенсіонерів відбулося у всіх регіонах України без виключення. Так, у Вінницькій області скорочення кількості пенсіонерів за період 2019 – 2023 років відбулося на 38337 тис осіб, у Дніпропетровській області – на 73971 тис осіб, у Волинській області – на 14200 тис осіб, у Донецькій області – на 61266 тис осіб, у Закарпатській області – на 21228 тис осіб, у Житомирській області – на 27192 тис осіб, у Івано-Франківській області – на 22479 тис осіб, у Запорізькій області – на 41464 тис осіб, у Київській області – на 24725 тис осіб, у Луганській області – на 8976 тис осіб, у Кіровоградській області – на 27617 тис осіб, у Миколаївській області – на 31913 тис осіб, у Львівській області – на 32140 тис осіб, у Полтавській області – на 27724 тис осіб, у Одеській області – на 49330 тис осіб, у Сумській області – на 27428 тис осіб, у Рівненській області – на 14167 тис осіб, у Харківській області – на 70766 тис осіб, у Тернопільській області – на 18818 тис осіб, у Хмельницькій області – на 19768 тис осіб, у Херсонській області – на 35582 тис осіб, у Чернівецькій області – на 19117 тис осіб, у Чернігівській області – на 30345 тис осіб, у Черкаській області – на 14286 тис осіб, у м. Київ – на 29645 тис осіб.

Загальносвітовою тенденцією, яку можна спостерігати і в Україні, є відхід від концепції патерналістичної соціальної держави, згідно з якою основний тягар із соціального захисту лежить на державі. Особливо гострою ця проблема є в Україні. Зміна концепції неминуча, держава, хоча й досить повільно, але відходить від патерналізму, що трактується як матеріальне забезпечення всіх без винятку громадян, які перебувають у скруті, у формі прямих виплат з державного бюджету [25].

Сьогодні в Україні можна спостерігати зародження неопатерналістичної держави, в умовах якої соціальна функція здійснюється через більш широке застосування і розширення методів реалізації соціальної політики, спрямованих на запобігання соціальним ризикам.

Крім того, майбутні отримувачі соціального захисту повинні усвідомлювати той факт, що наявність та розмір соціальних виплат залежать від їхньої активної трудової діяльності та участі в соціальному страхуванні. В основу нового підходу до розбудови соціальної держави має бути передусім покладено принцип особистої відповідальності громадян. Кожен повинен робити все можливе для підтримки свого життєвого рівня і зараз, і в майбутньому. Саме впровадження до трудового та соціально-забезпечувального законодавства принципу особистої відповідальності за своє матеріальне забезпечення у старості та на випадок втрати працездатності буде визначальним при формуванні нової парадигми країни соціального добробуту. Держава за таких умов перетворюється із забезпечувача соціального захисту на його гаранта, регулятора й організатора ефективного функціонування соціального захисту громадян [27].

Надалі проаналізуємо кількість пенсіонерів усіх категорій за регіонами за даними Пенсійного фонду України станом на 1 січня 2023 року (Табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Кількість пенсіонерів усіх категорій за регіонами (за даними Пенсійного фонду України; на 1 січня 2023 року)

	Усього, осіб	У тому числі					
		за віком	по інвалід-ності	у разі втрати годува-льника	за вислугу років	отримують соціальну пенсію	довічне грошове утримання суддів у відставці
Україна	10687921	7916113	1494861	637160	572278	63921	3588
Вінницька	433583	313194	70037	23277	24427	2524	124
Волинська	255047	174280	46485	19869	13024	1314	75
Дніпропетровська	887002	702557	75206	62427	41634	4939	239
Донецька	743844	575911	75801	59767	28831	3325	209
Житомирська	355632	237716	69674	24889	21452	1778	123
Закарпатська	254085	182831	39086	14239	14478	3386	65
Запорізька	499918	391264	54654	27822	22849	3138	191
Івано-Франківська	334025	238333	61077	17576	13780	3159	100
Київська	535283	399840	77374	28919	25871	3134	145
Кіровоградська	253646	190186	30827	16002	14524	2007	100
Луганська	326184	265305	23735	21967	13831	1244	102
Львівська	659723	462075	119893	43440	31206	2978	131
Миколаївська	287675	215737	34290	17201	18734	1599	114
Одеська	562936	401228	87408	31595	38518	3972	215
Полтавська	410492	297796	62257	25298	22897	2106	138
Рівненська	283076	209633	42096	17200	12245	1846	56
Сумська	311682	241023	32228	17412	19127	1779	113
Тернопільська	270117	201420	42385	13313	11470	1467	62
Харківська	730422	558254	86678	36990	43821	4386	293
Херсонська	254942	204780	21900	12106	14353	1717	86
Хмельницька	386906	243831	95656	23572	21593	2162	92
Черкаська	396167	263276	95598	18749	15760	2652	132
Чернівецька	205462	150496	33071	9489	10659	1692	55
Чернігівська	306065	223233	43475	18738	18827	1673	119
м. Київ	744007	571914	73970	35303	58367	3944	509

Аналізуючи кількість пенсіонерів усіх категорій за регіонами за даними Пенсійного фонду України станом на 1 січня 2023 року (Табл. 2.4) ми бачимо, що найбільша категорія пенсіонерів – це пенсіонери за віком, причому ця тенденція прослідковується по всій Україні.

На жаль, сьогодні в Україні і в стінах парламенту, і в суспільстві, і навіть у науці права соціального забезпечення здебільшого домінує бачення цієї проблеми крізь призму державного соціального забезпечення «від колиски до могили». Проте економічні реалії невблаганні, і якщо ми не почнемо змінювати систему соціального захисту еволюційними методами на основі модерності, то ринкова економіка зробить це революційними методами, чого допустити в жодному разі не можна, оскільки ризики таких змін важкопрогнозовані.

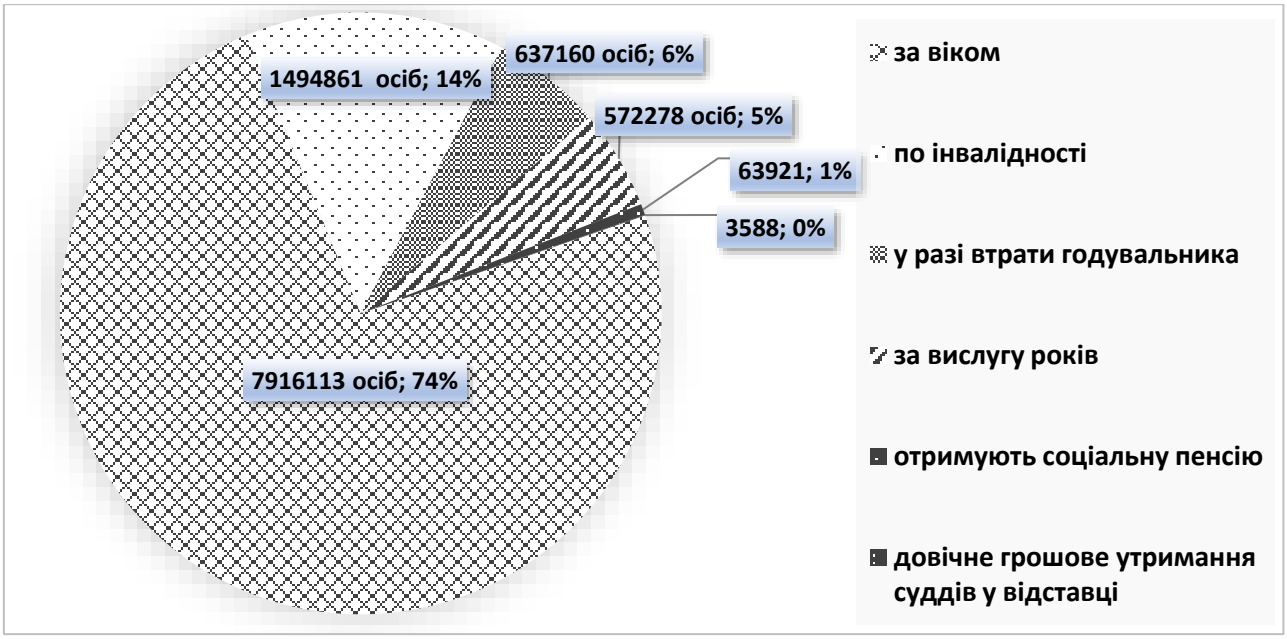


Рис. 2.2. Кількість пенсіонерів усіх категорій загалом по Україні (за даними Пенсійного фонду України; на 1 січня 2023 року)

Аналізуючи кількість пенсіонерів усіх категорій загалом по Україні за даними Пенсійного фонду України станом на 1 січня 2023 року (Табл. 2.4) ми бачимо, що найбільша категорія пенсіонерів – це пенсіонери за віком – їх частка складає74%, пенсіонерів по інвалідності – 14%, пенсію отримують у разі втрати годувальника 6%, соціальну пенсію отримують 6% пенсіонерів.

Пенсія виплачується щомісяця, у строк не пізніше 25 числа місяця, за який виплачується пенсія, виключно в грошовій формі за зазначеним у заяві місцем фактичного проживання пенсіонера в межах України організаціями,

що здійснюють виплату і доставку пенсій, або через установи банків у порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України.

Підприємства поштового зв'язку та банківські установи, як суб'єкти системи пенсійного забезпечення в Україні здійснюють виплату і доставку пенсій щомісяця протягом виплатного періоду, який триває з 4 по 25 число.

Порядок виплати пенсій підприємствами поштового зв'язку регулюється Інструкцією про виплату та доставку пенсій, соціальних допомог національним оператором поштового зв'язку, затвердженою наказом від 28.04.2009 за №464/156 Міністерства транспорту та зв'язку України, Міністерства праці та соціальної політики України, постановою правління Пенсійного фонду України від 28.04.2009 № 14-1, зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 02.07.2009 за № 592/16608.

Виплата пенсій підприємствами поштового зв'язку може здійснюватися безпосередньо у відділеннях поштового зв'язку або з доставкою на домашню адресу пенсіонера згідно з графіком обслуговування за кожною доставною дільницею.

Виплата пенсій банківськими установами здійснюється відповідно до Порядку виплати пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки в банках, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.1999 р. № 1596 (зі змінами).

Перерахування коштів установам уповноважених банків здійснюється протягом місяця за датами у межах виплатного періоду. Дати та виплатний період визначаються органами Пенсійного фонду.

Незалежно від способу отримання пенсії, пенсіонери, що отримують підвищення до пенсії за нормами Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" (інваліди війни, учасники бойових дій, особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, члени сімей загиблих) мають право на першочергову виплату пенсій, яка здійснюється в першій декаді, не пізніше 10 числа [31].

Особам з інвалідністю І групи та особам, які за висновком лікарсько-консультативної комісії не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, за їх письмовими заявами виплата пенсій може проводитись публічним акціонерним товариством “Укрпошта” з доставкою додому за фактичним місцем проживання/перебування таких осіб [28].

Пенсія може виплачуватися за довіреністю, порядок оформлення і строк дії якої визначаються законом. Виплата пенсії за довіреністю здійснюється протягом усього періоду дії довіреності за умови поновлення пенсіонером заяви про виплату пенсії за довіреністю через кожний рік дії такої довіреності [40].

Надалі розглянемо середній розмір місячної пенсії у період 2019 – 2023 років за даними Пенсійного фонду України станом на 1 січня (Табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Середній розмір місячної пенсії за даними Пенсійного фонду України станом на 1 січня, грн

	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Абсолютне відхилення (+, -)
Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду України, грн	2645,7	3083,0	3507,5	3991,5	4622,6	1976,9
у тому числі:						
за віком	2648,2	3064,8	3539,0	3944,8	4523,0	1874,8
по інвалідності	2118,6	2641,1	2859,5	3269,8	3790,7	1672,1
з них:						
від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання	1752,7	1730,0	1822,0	1986,3	2127,3	374,6
I групи	2163,0	1675,0	1805,0	1928,6	2125,0	-38
II групи	2080,3	1636,2	1783,3	1934,1	2120,9	40,6
III групи	1664,2	1747,6	1830,2	1999,6	2128,7	464,5
у зв'язку з втратою годувальника,	2491,5	2916,5	3249,9	3730,7	4416,9	1925,4
з них						
у разі втрати годувальника сім'ям робітників, службовців та працівників сільськогосподарських підприємств	2160,0	2618,7	2927,0	3308,4	3898,2	1738,2
за вислугу років	3970,6	4500,5	4763,3	6442,9	8104,9	4134,3
отримують соціальну пенсію	1499,6	1644,3	1786,1	1955,7	2140,0	640,4

Отже, із даних таблиці 2.5 ми бачимо, що середній розмір місячної пенсії у період 2019 – 2023 років за даними Пенсійного фонду України станом на 1 січня підвищився для всіх категорій пенсіонерів за виключенням пенсіонерів по інвалідності I групи (Табл. 2.5).

Загалом же по Україні середній розмір місячної пенсії у період 2019 – 2023 років станом на 1 січня підвищився на 1976,9 грн, у тому числі за віком – на 1874,8 грн, по інвалідності - на 1672,1 грн, з них від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання – на 374,6 грн, II групи – на 40,6 грн, III групи – на 464,5 грн, у зв'язку з втратою годувальника – на 1925,4 грн, з них у разі втрати годувальника сім'ям робітників, службовців та працівників сільськогосподарських підприємств – на 1738,2 грн, за вислугу років – на 4134,3 грн, отримують соціальну пенсію – на 640,4 грн.

У нашій країні загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, що є першим рівнем пенсійної системи, є головним складником системи пенсійного забезпечення, завдяки якій забезпечується матеріальний захист населення у разі втрати працездатності та в похилому віці. Але цей рівень пенсійної системи країни не може повноцінно розвиватися за умов політично-економічних та демографічних проблем [44].

Зважаючи на постійний дефіцит бюджету Пенсійного фонду країни, в країні було здійснено заходи реформування, що переважно полягали у підвищенні пенсійного віку та страхового стажу. Проте аналіз рівня пенсійного забезпечення громадян країни свідчить, що він є занадто низьким та зростає дуже повільними темпами [26].

Проведені дослідження засвідчили, що в країні сьогодні не функціонує другий рівень системи пенсійного забезпечення, а саме накопичувальний державний пенсійний фонд. проба впровадження його в дію в країні відбулася на початку 2017 р. змінами до Закону країни «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Було законодавчо передбачено, що накопичувальна система стосується громадян, яким на дату запровадження перерахування страхових внесків до накопичувального фонду виповнилося не більш як 35 років. Відсоток відрахувань передбачався на рівні 2%, зі збільшенням до 2022 р. до 7%. [25]. Але другий рівень системи пенсійного забезпечення не впроваджений у дію.

Третій рівень вітчизняної пенсійної системи було введено в дію з 01 січня 2004 р., коли набрав чинності Закон країни «Про недержавне пенсійне забезпечення», відповідно якого його безпосередніми учасниками є недержавні пенсійні фонди, страхові компанії зі страхування життя, що укладають угоди добровільного пенсійного страхування, та банківські установи, котрі мають ліцензію щодо відкриття пенсійних депозитних рахунків [24].

Надалі проаналізуємо видатки Зведеного бюджету України на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення за економічною бюджетною класифікацією (Табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Видатки Зведеного бюджету України на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення за економічною бюджетною класифікацією, млн грн

	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення абсолютне (+, -)
Всього видатків, у тому числі:	**321 786,7**	**346 720,5**	**367 346,6**	**45559,90**
Поточні видатки	***317 967,6***	***343 275,8***	***363 256,4***	***45288,80***
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	**9 068,9**	**10 707,3**	**12 592,4**	**3523,50**
Оплата праці	7 446,7	8 797,4	10 345,3	2898,60
Нарахування на оплату праці	1 622,3	1 909,9	2 247,1	624,80
Використання товарів і послуг	**6 672,1**	**6 352,1**	**7 366,6**	**694,50**
Поточні трансферти	**3 955,4**	**8 425,1**	**4 899,2**	**943,80**
Соціальне забезпечення	298 191,9	317 362,5	338 221,1	40029,20
Виплата пенсій і допомоги	182 829,9	203 419,2	202 272,1	19442,20
Стипендії	681,6	670,0	809,2	127,60
Капітальні видатки	***3 819,1***	***3 444,7***	***4 090,2***	***271,10***
Придбання основного капіталу	2 492,6	1 995,9	2 427,8	-64,80
Капітальні трансферти	1 326,5	1 448,8	1 662,4	355,90

Аналізуючи видатки Зведеного бюджету України на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення за економічною бюджетною класифікацією (Табл. 2.6) ми бачимо, що за аналізований період всього видатки зросли на 45559,90 млн грн, в тому числі поточні видатки видатки зросли на 45288,80 млн грн, видатки на оплату праці і нарахування на заробітну плату – на 3523,50 млн грн, в тому числі видатки на оплату праці – на 2898,60 млн грн, нарахування на оплату праці – на 624,80 млн грн, на поточні трансферти – на 943,80 млн грн, видатки на соціальне забезпечення – на 40029,20 млн грн, видатки на виплату пенсій і допомоги – на 19442,20 млн

грн, на стипендії – на 127,60 млн грн, видатки на капітальні вкладення – на 271,10 млн грн.

Організаційно-правові форми недержавного пенсійного страхування можуть використовуватися для підвищення рівня грошового забезпечення понад той, який гарантує державна система обов'язкового пенсійного страхування.

Участь застрахованих осіб у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування припиняється [28]:

- у разі якщо особа, яка підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню відповідно до цього Закону, втратила визначений цим Законом статус застрахованої особи;
- у разі закінчення терміну дії договору про добровільну участь або дострокового розірвання цього договору у випадках, передбачених цим Законом;
- у разі якщо застрахованій особі відповідно до цього Закону призначено пенсію і вона не продовжує працювати або якщо застрахована особа відповідно до цього Закону набула права на довічну пенсію чи одноразову виплату;
- у разі смерті застрахованої особи.

Обчислення страхових внесків здійснюється виключно в грошовій формі, у тому числі з виплат (доходу), що здійснюються в натуральній формі. Сплата страхових внесків здійснюється також в грошовій формі шляхом внесення відповідних сум страхових внесків до солідарної системи на банківські рахунки виконавчих органів Пенсійного фонду, а сум страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування - на банківський рахунок Накопичувального фонду або на банківський рахунок обраного застрахованою особою недержавного пенсійного фонду - суб'єкта другого рівня системи пенсійного забезпечення [27].

Основним джерелом формування власних надходжень Пенсійного фонду України є Єдиний соціальний внесок. Єдиний соціальний внесок — обов'язковий платіж до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, що справляється в Україні з метою забезпечення страхових виплат за поточними видами загальнообов'язкового державного соціального страхування. Нарахування ЄСВ здійснюється роботодавцем та іншими особами, які відповідно до чинного законодавства зобов'язані сплачувати єдиний внесок з урахуванням категорій застрахованих осіб, бази нарахування і розмірів ЄСВ, у межах максимальної величини бази нарахування внеску. ЄСВ є визначальним об’єктом при визначені розміру пенсій. Також на розмір пенсії впливають стаж особи, пенсійний вік та сума заробітної плати [18].

Отож, основні засади державного регулювання, формування та розвитку системи пенсійного страхування визначено чинною нормативною законодавчою базою. Нині Уряд України приділяє велику увагу впровадженню реформи в системі пенсійного страхування, яке наразі регулюється низкою законів та підзаконних актів [36].

Надалі проаналізуємо структуру видатків Зведеного бюджету України на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення за економічною бюджетною класифікацією (Табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Структура видатків Зведеного бюджету України на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення за економічною бюджетною класифікацією, %

	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення абсолютне (+, -)
Всього видатків, у тому числі:	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**0**
Поточні видатки	***98,8***	***99,0***	***98,9***	***0,1***
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	2,8	3,1	3,4	0,6
Оплата праці	2,3	2,5	2,8	0,5
Нарахування на оплату праці	0,5	0,6	0,6	0,1
Використання товарів і послуг	**2,1**	**1,8**	**2,0**	**-0,1**
Поточні трансферти	**1,2**	**2,4**	**1,3**	**0,1**
Соціальне забезпечення	92,7	91,5	92,1	-0,6
Виплата пенсій і допомоги	56,8	58,7	55,1	-1,7
Стипендії	0,2	0,2	0,2	0
Капітальні видатки	***1,2***	***1,0***	***1,1***	***-0,1***
Придбання основного капіталу	0,8	0,6	0,7	-0,1
Капітальні трансферти	0,4	0,4	0,5	0,1

Аналізуючи структуру видатків Зведеного бюджету України на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення за економічною бюджетною класифікацією (Табл. 2.7) ми бачимо, що протягом всього аналізованого періоду найбільшу частку складали поточні видатки – їх частка складала в межах від 98,8% до 99%, а в їх складі найбільшу частку становили видатки на соціальне забезпечення, а в їх складі – на виплату пенсій і допомоги.

2.2 Аналіз призначених пенсійних виплат у поточному періоді та перерахунки пенсій відповідно до нормативної бази

З 01 січня 2021 року відповідно до Закону України від 19.09.2019 № 115-IX “Про внесення змін до Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” щодо подання єдиної звітності з єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування і податку на доходи фізичних осіб” змінено порядок та строки подання звітності про нарахування єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування. Зазначена звітність подається платниками єдиного внеску у складі звітності з податку на доходи фізичних осіб (єдиного податку). Для роботодавців строк подання звітності за найманих працівників – протягом 40 календарних днів після закінчення звітного кварталу [37].

Розрахунок показників середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески та яка, відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” враховується для обчислення пенсії, здійснюється Пенсійним фондом України за інформацією Державної податкової служби України, наданою в порядку міжвідомчого обміну. До зазначеної інформації, зокрема, належать дані звітності страхувальників про заробітну плату (дохід), на яку нараховується єдиний внесок, та середньооблікову чисельність штатних працівників, зайнятих на підприємствах, в установах і організаціях усіх форм власності та у фізичних осіб – підприємців та у осіб, які провадять незалежну професійну діяльність [36].

Статтею 42 Закону України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” (далі – Закон) передбачено перерахунок пенсій, який проводиться [36]:

- у зв’язку зі збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, який враховується для обчислення пенсії.

Із 01.03.2019 діє новий механізм щорічної індексації пенсій, призначених за нормами Закону.

Так, постановою Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 № 124 „Питання проведення індексації пенсій у 2019 році” (зі змінами) затверджено Порядок проведення перерахунку пенсій відповідно до частини другої статті 42 Закону України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” [34].

У 2019 році при перерахунку пенсій згідно з Порядком застосовувався коефіцієнт збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, який враховується для обчислення пенсії, в розмірі 1,17, у 2020-му і 2021 році – в розмірі 1,11, у 2022 році – в розмірі 1,14 [11].

Кожен наступний перерахунок у зв’язку із збільшенням показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, та який враховується для обчислення пенсії, проводиться з урахуванням збільшеного у попередніх роках показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачені страхові внески, та який враховується для обчислення пенсії. Перерахунок пенсій відповідно до Порядку проводиться щороку з 1 березня (пункт 4 Порядку зі змінами, які набрали чинності 19.09.2020) [19].

Щорічний перерахунок раніше призначених пенсій для забезпечення індексації пенсій проводиться незалежно від факту роботи пенсіонера [10].

- у зв’язку зі зростанням прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність.

Перерахунок пенсії проводиться з дня встановлення нового розміру прожиткового мінімуму. При цьому слід зауважити, що відповідно до частини третьої статті 42 Закону, якщо пенсіонер працює (провадить діяльність,

пов’язану з отриманням доходу, що є базою нарахування єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування), такий перерахунок пенсії проводиться після його звільнення з роботи або припинення такої діяльності [21].

- працюючим пенсіонерам.

Якщо застрахована особа після призначення пенсії продовжувала працювати, перерахунок пенсії проводиться з урахуванням не менш як 24 місяців страхового стажу після призначення (попереднього перерахунку) пенсії незалежно від перерв у роботі. Перерахунок пенсії проводиться із заробітної плати (доходу), з якої обчислена пенсія [23].

За бажанням пенсіонера перерахунок пенсії проводиться із заробітної плати за періоди страхового стажу, зазначені в частині першій статті 40 Закону, із застосуванням показника середньої заробітної плати (доходу), який враховувався під час призначення (попереднього перерахунку) пенсії [27].

У разі якщо застрахована особа після призначення (перерахунку) пенсії має менш як 24 місяці страхового стажу, перерахунок пенсії проводиться не раніше ніж через два роки після призначення (попереднього перерахунку) з урахуванням страхового стажу після її призначення (попереднього перерахунку) та заробітної плати, з якої призначено (попередньо перераховано) пенсію [29].

Якщо пенсіонер, який продовжував працювати, набув стажу, достатнього для обчислення пенсії відповідно до частини першої статті 28 Закону (тобто 35 років страхового стажу для чоловіків, 30 років – для жінок), за його заявою проводиться відповідний перерахунок пенсії незалежно від того, скільки часу минуло після призначення (попереднього перерахунку) пенсії, з урахуванням заробітної плати, з якої призначено (попередньо перераховано) пенсію [35].

Треба зазначити, що починаючи з квітня 2018 року органами Пенсійного фонду України проводиться автоматичний перерахунок пенсії відповідно до нової редакції частини четвертої статті 42 Закону, якою

передбачено врахування страхового стажу особам, які після призначення пенсії працювали та на 1 березня року, в якому здійснюється такий перерахунок, відпрацювали не менш як 24 місяці, або відпрацювала менш як 24 місяці, але після призначення пенсії (попереднього перерахунку) пройшло два роки. Дія цієї частини не поширюється на пенсіонерів, яким призначено пенсію за вислугу років на умовах, передбачених Законом України „Про пенсійне забезпечення", та які не досягли віку, встановленого статтею 26 Закону [43].

У 2019 році при перерахунку пенсій згідно з Порядком застосовувався коефіцієнт збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, який враховується для обчислення пенсії, в розмірі 1,17, у 2020-му і 2021 році – в розмірі 1,11, у 2022 році – в розмірі 1,14 [18].

Щодо банків як учасників системи недержавного пенсійного забезпечення, то їхня участь в країні переважно полягає у співпраці з недержавними пенсійними фондами та компаніями зі страхування життя. скільки інформація щодо обсягу укладених пенсійних депозитних рахунків банками у відкритому доступі відсутня, то важко визначити ступінь їхньої участі у цьому складнику пенсійної системи [27].

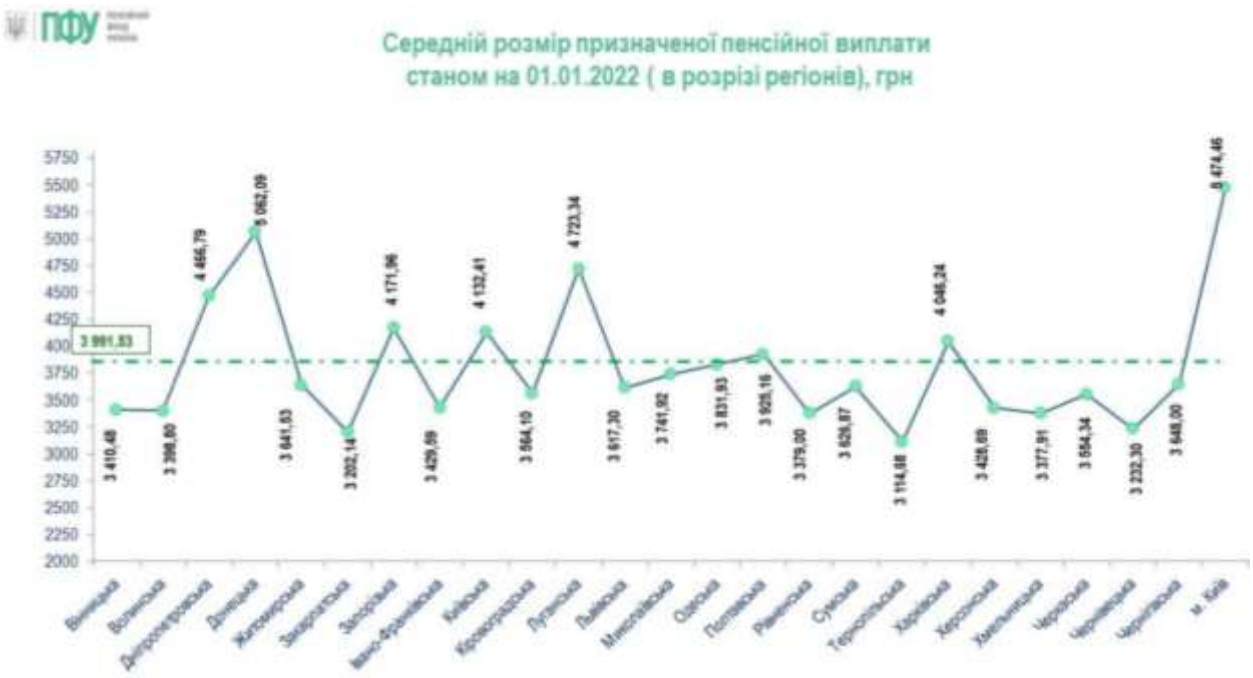


Рис. 2.3. Середній розмір призначеної пенсійної виплати у розрізі регіонів України станом на 01.01.2022 р., грн

Із даних рисунка 2.3 ми бачимо, що середній розмір призначеної пенсійної виплати у розрізі регіонів України станом на 01.01.2022 року був найбільший у м. Києві та у Донецькій, Луганській, Рівненській областях, а найнижчий – у Тернопільській, Закарпатській та Чернівецькій областях.

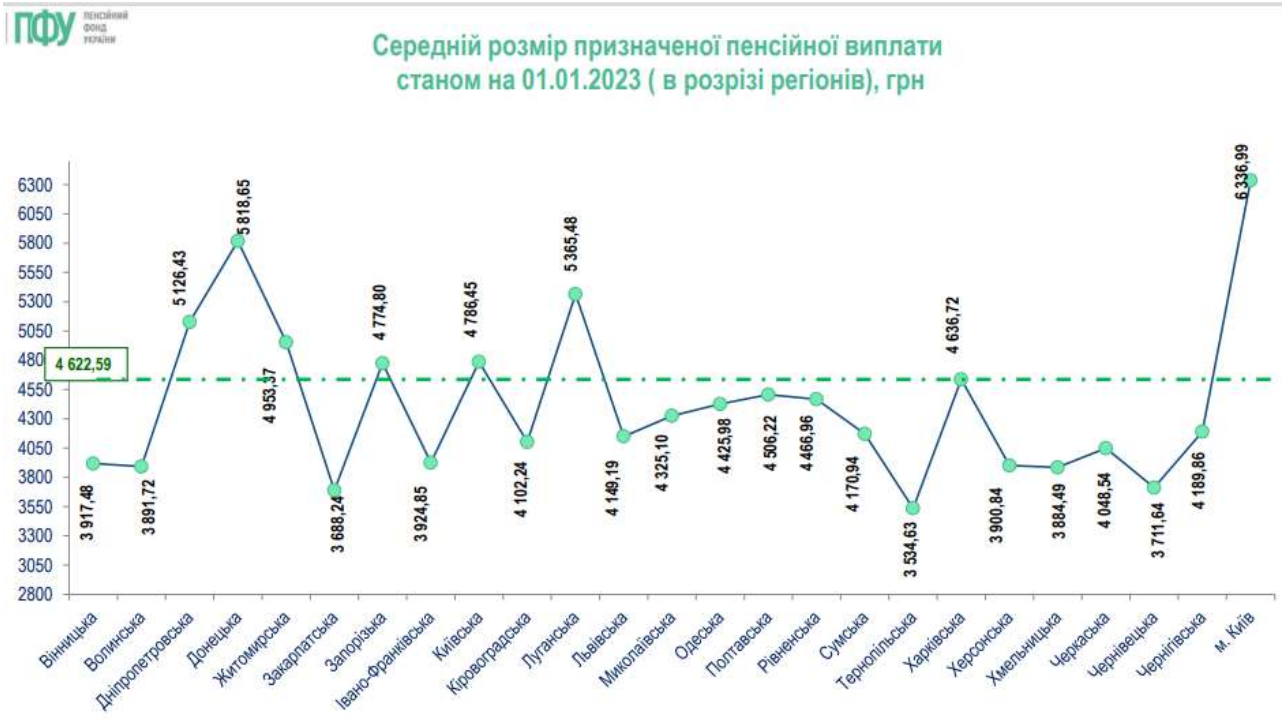


Рис. 2.4. Середній розмір призначеної пенсійної виплати у розрізі регіонів України станом на 01.01.2023 р., грн

Із даних рисунка 2.4 ми бачимо, що середній розмір призначеної пенсійної виплати у розрізі регіонів України станом на 01.01.2023 року був найбільший у м. Києві та у Донецькій, Луганській областях, а найнижчий – у Тернопільській, Закарпатській та Чернівецькій областях.

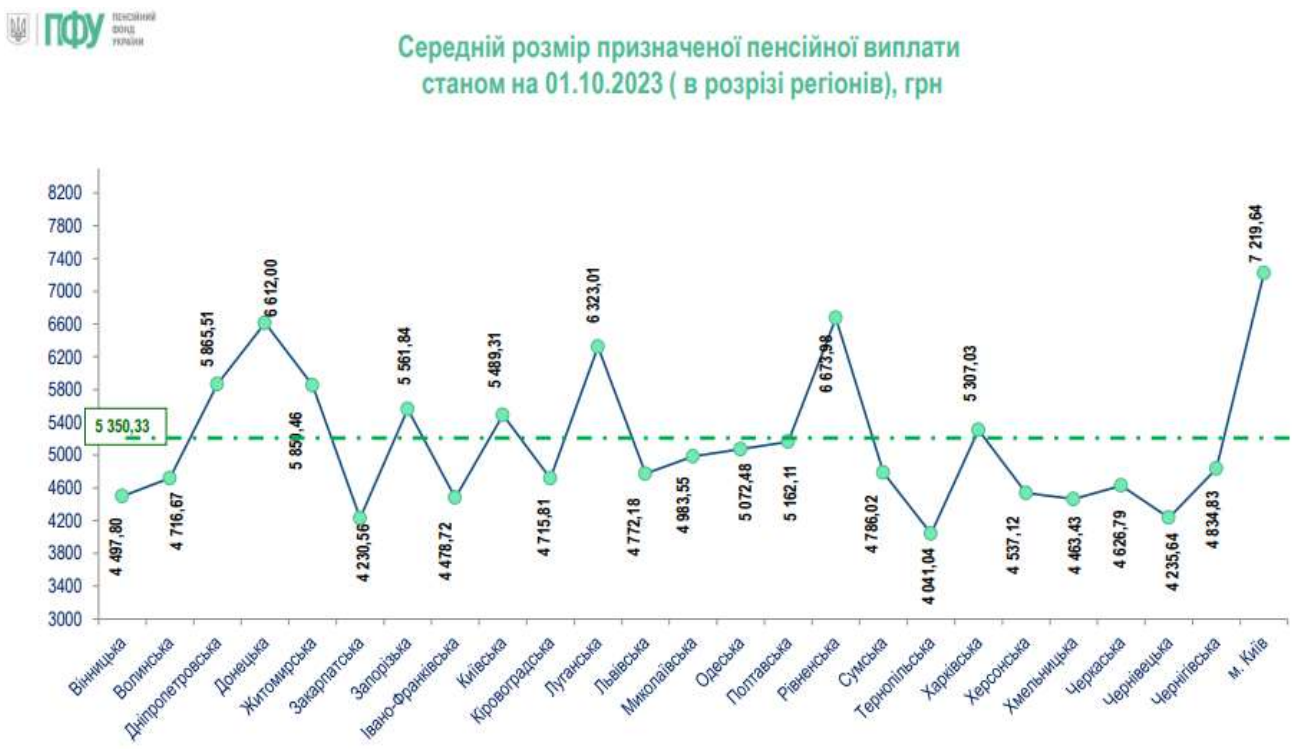


Рис. 2.5. Середній розмір призначеної пенсійної виплати у розрізі регіонів України станом на 01.10.2023 р., грн

Із даних рисунка 2.5 ми бачимо, що середній розмір призначеної пенсійної виплати у розрізі регіонів України станом на 01.10.2023 року був найбільший у м. Києві та у Донецькій, Луганській, Рівненській областях, а найнижчий – у Тернопільській, Закарпатській областях.

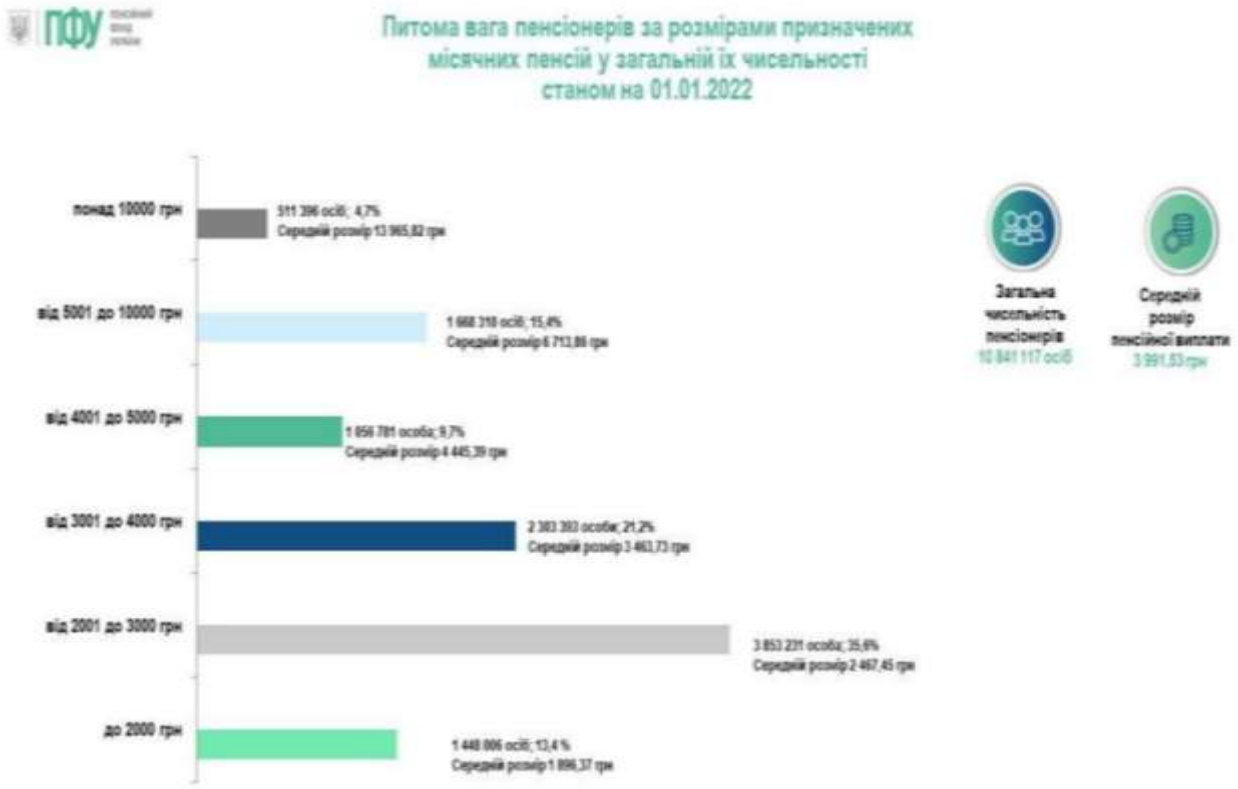


Рис. 2.6. Питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.01.2022 року

Аналізуючи дані на рисунку 2.6 ми бачимо, що найбільшу питому вагу 35,6% складали пенсіонери, які отримували середній розмір пенсії 2467,45 грн, а найменшу питому вагу 4,7% становили пенсіонери, які отримували середній розмір пенсії 13965,82 грн. При цьому загальна чисельність пенсіонерів становила 10841117 осіб, а середній розмір пенсійної виплати складав 3991,53 грн.

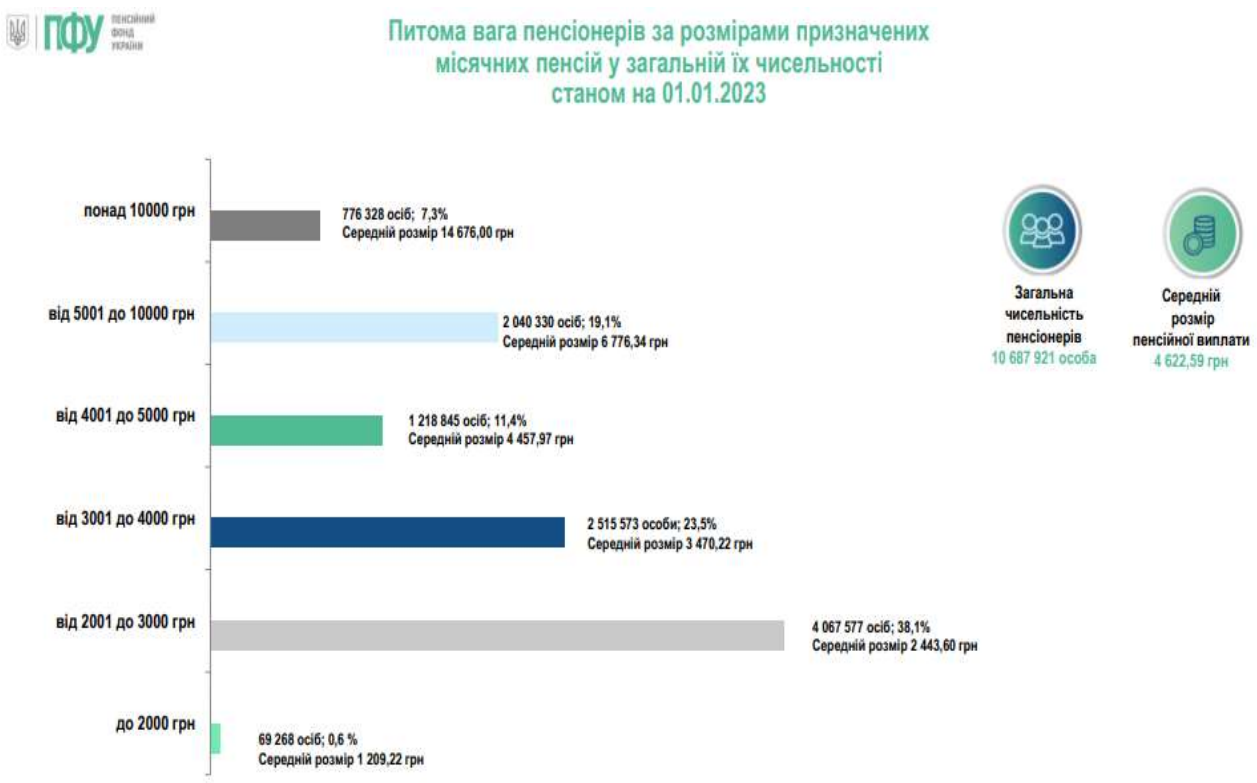


Рис. 2.7. Питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.01.2023 року

Аналізуючи дані на рисунку 2.7 ми бачимо, що найбільшу питому вагу 38,1% складали пенсіонери, які отримували середній розмір пенсії 2443,60 грн, а найменшу питому вагу 0,6% становили пенсіонери, які отримували середній розмір пенсії 1209,22 грн. При цьому загальна чисельність пенсіонерів становила 10687921 особу, а середній розмір пенсійної виплати складав 4622,59 грн.

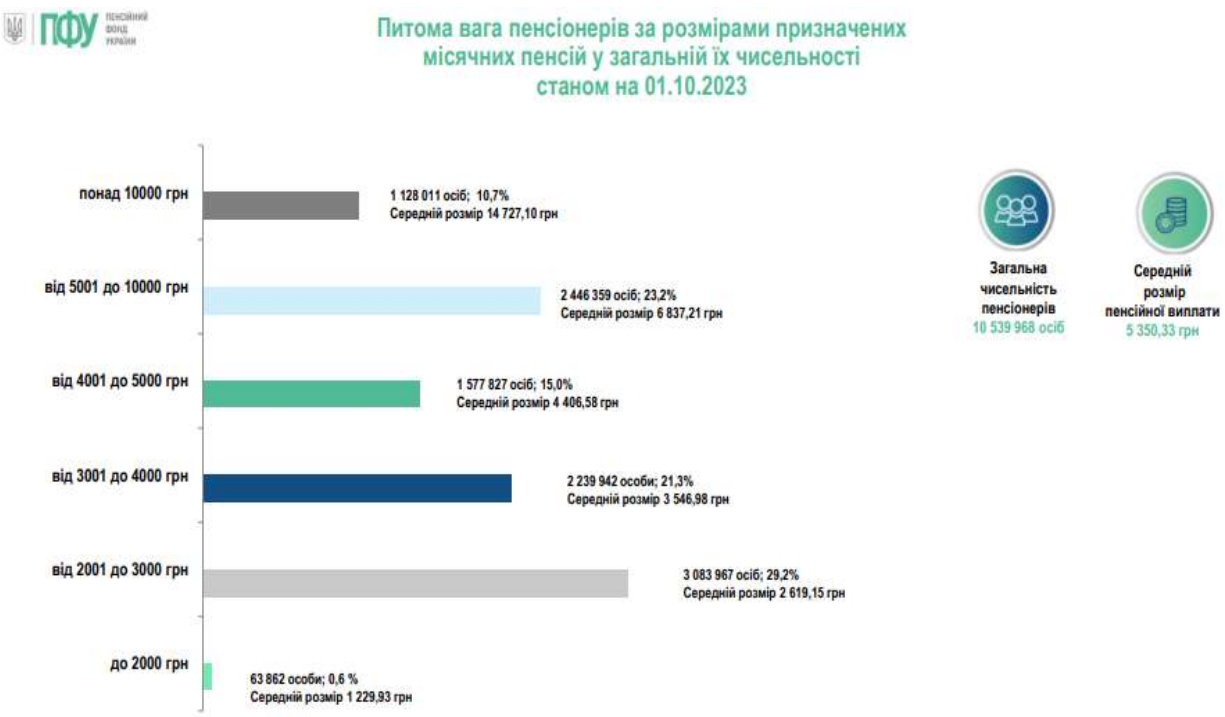


Рис. 2.8. Питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.10.2023 року

Аналізуючи дані на рисунку 2.8 ми бачимо, що найбільшу питому вагу 29,2% складали пенсіонери, які отримували середній розмір пенсії 2619,15 грн, а найменшу питому вагу 0,6% становили пенсіонери, які отримували середній розмір пенсії 1229,93 грн. При цьому загальна чисельність пенсіонерів становила 10539968 осіб, а середній розмір пенсійної виплати складав 5350,33 грн.

Надалі проаналізуємо виплату пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки пенсіонерів та одержувачів допомоги в банківських установах (Табл. 2.9).

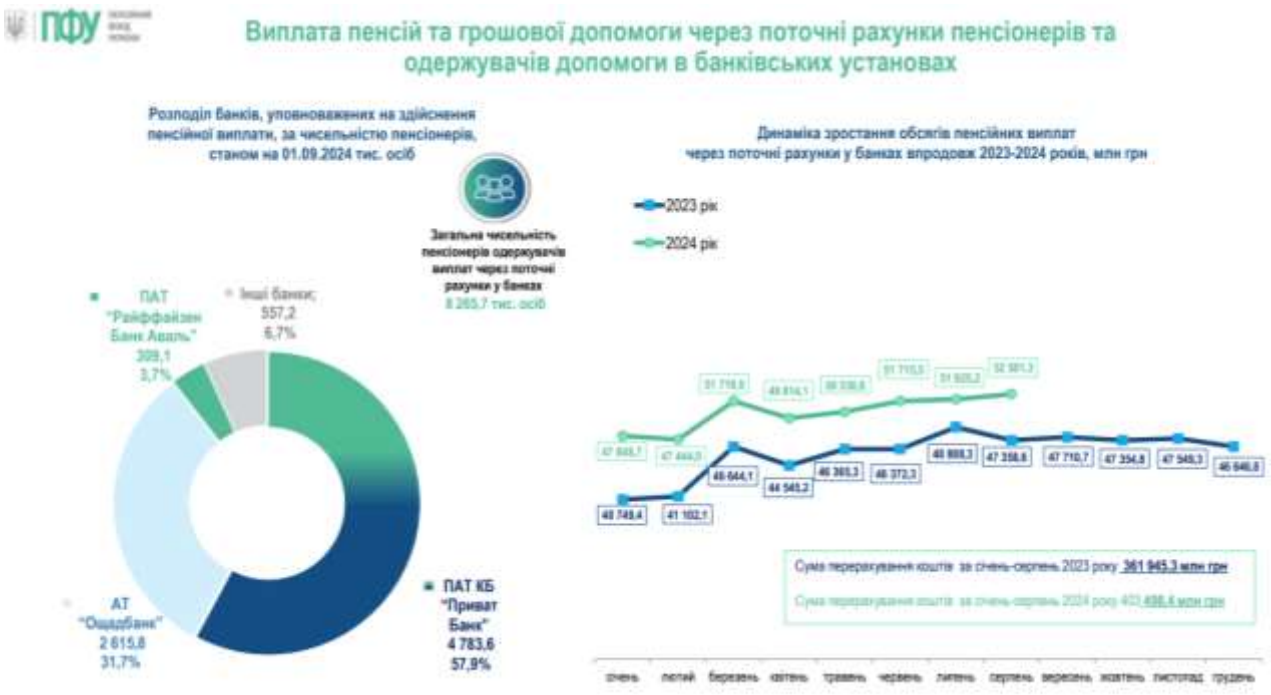


Рис. 2.9. Виплата пенсій та грошової допомоги через поточні рахунки пенсіонерів та одержувачів допомоги в банківських установах

Із даних рисунка 2.9 ми бачимо, що прослідковується стійка динаміка зростання обсягів пенсійних виплат через поточні рахунки у банках впродовж 2023 – 2024 років. Загалом же у 2023 році було виплачено 361945,3 млн грн, а у 2024 році – 403498,4 млн грн. Виплати у аналізованому періоді проводилися переважно через ПАТ «ПриватБанк» - 57,9% та АТ «Ощадбанк» - 31,7% від усіх виплат.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

До основних проблем системи пенсійного забезпечення в Україні, на сучасному етапі його розвитку, на нашу думку, можна віднести наступні [31]:

- стрімке погіршення співвідношення між громадянами працездатного і непрацездатного віку. Це зумовлюється тим, що в результаті сплеску народжуваності впродовж 60х-70х років та його критичного спаду впродовж 80х-90х років, Україна, на даному етапі, відноситься до держав із старіючим населенням, а це автоматично призводить до фінансового тягаря на працюючих людей, які повинні сплачувати внески до Пенсійного фонду. За сучасними прогнозами до 2025 року на одного працюючого в нашій державі припадатиме один пенсіонер;

- розбалансованість бюджету Пенсійного фонду, що призводить до постійного дефіциту у ньому, на покриття якого спрямовуються кошти з Державного бюджету України, в якому також спостерігається постійна нестача коштів;

- низький рівень пенсій. У бюджеті нашої країни кожного року спостерігається поступове збільшення мінімальних пенсій, але воно складає лише декілька гривень, що зовсім нееквівалентне сучасному, досить стрімкому, підвищенню цін, а тому значна частина населення залишається незадоволеною своїми пенсіями;

- різке підвищення, в результаті пенсійної реформи 2011 року, пенсійного віку та трудового стажу. Підвищення пенсійного віку практикується багатьма розвиненими країнами і несе в собі зазвичай позитивний характер, але воно відбувається поетапно (рекомендованим є його підвищення на 6 місяців у рік). Та в нашому випадку воно є дуже стрімким і, на мою думку, не буде сприятливим, адже середня тривалість життя в нашій країні є досить низькою, а тому більшість населення не буде доживати до пенсії. Підвищення трудового стажу (у жінок до 30, а у чоловіків до 35 років)

також, як на мене, стало проблемою, адже, не маючи потрібної для нього вислуги років, людина не має права на отримання пенсії, а лише на виплату соціальної допомоги, а її розмір є меншим за розмір мінімальної пенсії;

- великі відсотки сплати грошових внесків до Пенсійного фонду фізичними та юридичними особами, які є набагато вищими ніж в інших країнах Європи;

- погано розвинута система недержавного пенсійного забезпечення. Україна доволі пізно залучилась до світового досвіду використання ринку недержавних пенсійних послуг для забезпечення соціальних потреб пенсіонерів та збільшення інвестиційного потенціалу країни. Якщо перші НПФ з'явилися в світі більше 100 років тому, то в Україні лише у 2004 р.;

- значна непроінформованість громадян у сфері пенсійного забезпечення. У результаті реформ та постійної низки змін у пенсійному законодавстві більша частина населення не має змоги вчасно з ними ознайомитись, а це також у свою чергу призводить до низки проблем.

Як бачимо, на сучасному етапі свого розвитку система пенсійного забезпечення характеризується низкою змін та викликаними даними змінами проблем. Але я вважаю, все ще можна змінити на краще.

Першим кроком до покращення має стати нова пенсійна реформа, яка має переглянути збільшення пенсійного віку та трудового стажу населення [53].

Також необхідно переглянути розміри пенсійних внесків фізичних та юридичних осіб та перспективи подальшого їх зменшення, тобто уряду автоматично потрібно зайнятися пошуками додаткових надходжень до Пенсійного фонду. Під час цього обов'язково необхідно орієнтуватися на досвід розвинутих країн [50].

Отже, пенсійна реформа має здійснюватися на системних засадах, перевірених досвідом інших країн та адаптованих до українських умов, а саме: соціальної справедливості, прийнятності, розуміння та підтримки реформи широкими верствами населення; свободи вибору, підвищення зацікавленості і

відповідальності громадян за свій добробут у старості; економічної обґрунтованості та фінансової спроможності стійкості пенсійної системи; сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни; захищеності від політичних ризиків [48].

Унаслідок здійснення реформи буде впроваджено багаторівневу пенсійну систему, побудовану на засадах соціальної справедливості, солідарності поколінь та соціального страхування. Це розширить можливості для підвищення добробуту людей похилого віку та зміцнення потенціалу економічного зростання [53].

Створення адекватної ринковій економіці пенсійної системи підвищить рівень відповідальності громадян за свою долю, спонукатиме їх залишати частину зароблених коштів на старість, допоможе швидше адаптуватися до нових умов життя. Здійснення пенсійної реформи дасть змогу подолати бідність серед людей похилого віку, які все життя добросовісно працювали і створювали національне багатство.

Досвід функціонування пенсійних систем у світі свідчить, що будь-яка солідарна пенсійна система дуже залежить від демографічних ризиків. У зв’язку зі старінням населення змінами форм зайнятості (скорочення загальної чисельності зайнятих, поширення неформальної і часткової зайнятості, робота вдома) у солідарних пенсійних системах росте частка державних витрат на підтримку існуючих пенсіонерів, зростає і частка пенсійних витрат у ВВП, збільшується навантаження на працюючих членів суспільства [49].

Ці тенденції порушили питання про фінансову спроможність та ефективність національних солідарних пенсійних систем та викликали об’єктивну необхідність зміщення акцентів у напрямку запровадження систем пенсійних нагромаджень. Тому, у зв’язку зі старінням населення і зростаючою фінансовою нестійкістю солідарних пенсійних систем в багатьох країнах, починаючи з 80-х років минулого століття, стали змінювати деякі параметри пенсійних програм, запроваджуючи схеми обов’язкових базових виплат, підвищуючи законодавчо встановлений вік виходу на пенсію, скорочуючи

стимули і вигоди більш раннього виходу на пенсію, доповнюючи їх системами обов'язкових та добровільних пенсійних нагромаджень.

Другим кроком у процесі вдосконалення пенсійного забезпечення в Україні, на наш погляд, має бути перехід до недержавного пенсійного забезпечення. Особливий інтерес у цій сфері для України представляє досвід країн Центральної і Східної Європи, які після переходу до вільної ринкової демократії також постали перед проблемою неспроможності їхніх державних солідарних пенсійних систем функціонувати стабільно [45].

Головним завданням їхніх пенсійних реформ стало створення недержавних пенсійних установ, які покликані інвестувати заощадження фізичних осіб для виплати їм майбутньої пенсії.

На думку фахівців, на даному етапі розвитку пенсійної системи України існуючих темпів розвитку системи недержавного пенсійного страхування недостатньо, щоб забезпечити громадян додатковими коштами після виходу на пенсію [39].

Основними причинами повільного розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення називаються такі, як низький рівень доходності пенсійних активів; законодавча неврегульованість окремих питань діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення; низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення, банківської системи; недостатня зацікавленість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм; низький фінансовий рівень можливості громадян для участі у системі недержавного пенсійного забезпечення. Крім того, досить актуальним для формування ефективної, надійної системи недержавного пенсійного забезпечення є приведення програм добровільного пенсійного страхування, виконання яких регулюється окремими законодавчими актами, відповідно до вимог Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" [40].

У світлі формування ефективної недержавної пенсійної системи вкрай важливим є забезпечення розробки та виконання обов'язкових професійних

пенсійних програм для окремих категорій осіб, зайнятих на роботах з особливо шкідливими та важкими умовами праці, які дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах або за вислугу років, з одночасним здійсненням заходів із створення роботодавцем безпечних для здоров'я робочих місць. Достроковий вихід на пенсію, скорочення періоду сплати страхових внесків є великим тягарем для солідарної пенсійної системи. Для таких категорій осіб пропонується обмежити право на дострокове отримання пенсії із солідарної системи, а здійснення пенсійного забезпечення таких працівників передбачається через професійні та корпоративні фонди. Такий крок відповідає світовій практиці. Лише три країни у світі за роботу в небезпечних, шкідливих умовах пропонують отримувати пенсію на 5-10 років раніше, до яких входить і Україна. Відповідний законодавчий акт, який передбачає здійснення пенсійного забезпечення окремої категорії працівників, зайнятих на роботах з особливо шкідливими та важкими умовами праці, які дають право на призначення пенсій за віком на пільгових умовах чи за вислугу років, знаходиться на стадії розробки [39].

Отже, на нашу думку, у сфері запровадження недержавного пенсійного забезпечення Україна повинна орієнтуватись на досвід зарубіжних країн. Це дасть їй можливість не повторювати їхніх помилок та запровадити кращий світовий досвід [43].

Також досить актуальним є питання чіткого і прозорого контролю за діяльністю органів Пенсійного фонду і функціонуванням пенсійної системи. Тому третім кроком на шляху до вирішення проблем пенсійного забезпечення в Україні повинне бути створення механізмів надійного контролю суспільства й держави за функціонуванням пенсійної системи. Важливою складовою успішного і повноцінного функціонування пенсійної системи є її інформаційне забезпечення [42].

На нашу думку, система інформування, роз'яснення сенсу проведених реформ має стати основною ланкою в процесі перетворень пенсійної системи. Необхідно забезпечити звільнення Пенсійного фонду від невластивих йому

функцій. Зокрема, передати недержавним пенсійним фондам функції з пенсійного страхування працівників тих галузей, які на сьогодні мають пільги при призначенні пенсій. Потрібно впровадити нагромаджувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, провести модернізацію матеріально-технічної бази. В перспективі можна передбачити і здійснення доставки пенсій. Це дозволило б зосередити в органах Фонду усі функції пенсійного страхування – від збору страхових внесків і призначення пенсій до їх доставки пенсіонерам. Звичайно, ці заходи будуть ефективними за умови забезпечення професійного росту і кваліфікації працівників Фонду, підвищення дисципліни і якості роботи. Тому саме роботі з кадрами, підвищенню їх професійного рівня необхідно надалі приділяти особливу увагу. Для цього необхідно продовжити практику навчання молоді у вищих навчальних закладах за направленнями Пенсійного фонду та змінити підхід до продовження роботи кваліфікованих досвідчених кадрів пенсійного віку.

Отже, підсумовуючи вищесказане, для вирішення стратегічних проблем пенсійного забезпечення потрібно здійснити наступний комплекс заходів:

- продовжувати роботу із вдосконалення пенсійного законодавства, особливо в частині впровадження нагромаджувального рівня пенсійного страхування;

- зменшити кількість пільг, створюючи окремі пенсійні програми для працівників шкідливих професій. Потрібно стимулювати роботодавців покращувати умови праці для запобіганням втрати здоров'я та продовження тривалості активного періоду життя працівників, ніж давати змогу виходу на пенсію раніше встановленого віку;

- ввести для громадян уніфіковані та прозорі правила пенсійного забезпечення;

- зменшити рівень пенсійних ставок роботодавців. Натомість підвищити ставки сплати збору для самих працівників до допустимого рівня за досвідом деяких країни до 8-10%. Працівники є вмотивованими до отримання ними достойної пенсії, натомість роботодавці в умовах ринкової нестабільності та

постійної зміни нормативних і соціально-економічних умов до цього не вмотивовані. Зменшення ставок дозволить збільшити детінізацію оплати праці в Україні;

- скасувати мінімальні гарантовані пенсії, що стимулюватиме громадян відмовлятись від нелегальних зарплат;

- розвинути накопичувальну та недержавну систему пенсійного забезпечення, де громадяни зможуть самостійно відкладати кошти на власну забезпечену старість. Гарантувати захист від банкрутства та зловживань цих фондів державою. Переваги для громадян: можливість одержувати пенсію з урахуванням трудового внеску з двох джерел: із солідарної системи та частково з персонального нагромаджувального рахунку (з нагромаджувального фонду); можливість мати відповідні додаткові пенсійні заощадження в системі недержавних пенсійних фондів;

- на етапах становлення системи недержавного пенсійного забезпечення вдосконалити систему адміністрування виплат та послабити податковий тиск на недержавні пенсійні фонди. Відкрити доступ до недержавних пенсійних фондів іноземних інвестицій;

- скасувати ставки оподаткування пенсійних внесків до недержавних пенсійних фондів громадян при вкладенні туди коштів громадянами;

- суттєво скоротити витрати Пенсійного Фонду за рахунок: скорочення кількості пільговик пенсіонерів; поступове скорочення практики одночасної виплати пенсії за віком та зарплати у повному обсязі; збільшення трудового стажу, необхідного для отримання пенсії за віком лише за умови зростання кількості робочих місць; вилучення з Пенсійного фонду виплат, які не мають безпосереднього відношення до його функцій;

- підвищення участі населення в державній пенсійній системі. Сьогодні проблемою підвищення участі населення в державній пенсійній системі є його зайнятість. Крім того, існують проблеми міграційних потоків, масового виїзду на заробітки за кордон, тіньова зайнятість та інше. Останнім часом має місце істотне розходження між кількістю працюючих і платниками пенсійних

внесків, оскільки частина працюючих не бере участі у державній пенсійній системі та не сплачує внесків.

Підвищення участі населення у пенсійній системі сприяло б зростанню доходів пенсійних фондів [43].

- підвищення пенсійного віку. Одним з найбільш дієвих заходів щодо зниження пенсійного навантаження є підвищення пенсійного віку, що збільшує період сплати пенсійних внесків і скорочує період виплати пенсій. У багатьох країнах світу пенсійний вік уже підвищений, або підвищення заплановано, а також проведене або заплановане вирівнювання пенсійного віку чоловіків і жінок. Це обумовлено такими чинниками зміна соціального статусу жінок та зниження народжуваності. Але збільшувати пенсійний вік потрібно лише після того, як будуть створені нормальні умови для розвитку нових підприємств та іноземних інвестицій і відбудеться зростання кількості робочих місць, інакше це призведе до зростання безробіття;

- часткова відмова від дострокових пенсій. Робота щодо часткової відмови від довготривалих та пільгових пенсій в Україні вже ведеться, розглянуте в даний момент законодавство передбачає переведення деяких категорій дострокових пенсіонерів у професійні пенсійні системи. Потрібно зазначити, що часткова відмова від системи дострокових пенсій аналогічна підвищенню пенсійного віку, середній вік виходу на пенсію в такому випадку підвищиться;

- забезпечення прибутковості інвестування нагромаджувальної частини пенсії. Прибутковість інвестицій – дуже важливий елемент, що визначає ефективність введення нагромаджувальної пенсії. Для пенсійної системи важлива не номінальна прибутковість, а величина перевищення прибутковості інвестицій над рівнем збільшення заробітної плати. Нагромаджувальна складова пенсійної системи України означає, що вона працює на ринкових принципах. Здобутки її функціонування залежатимуть не від політичних рішень, а насамперед, від ефективності праці реального сектора економіки та від якості організації інвестиційної діяльності. Учасники нагромаджувальної

системи – це вкладники, інвестори, активні учасники інвестиційного процесу. Учасники пенсійного процесу – майбутні пенсіонери не тільки відкладають та зберігають кошти на забезпечену старість, але й вкладають їх в економіку. Добре налагоджена пенсійна система у ринковій економіці сприяє тому, що об`єм коштів, які накопичилися на рахунках у момент виходу на пенсію, перевищує в декілька разів об`єм власних внесків. Вищевикладене дозволяє зробити висновок стосовно того, що нагромаджені пенсійні кошти за умови їх ефективного інвестування здатні не тільки зберігатися, але й збільшуватися за рахунок прибутку. Прибуток виникає за умов використання пенсійних коштів як капітального ресурсу. Значення нагромаджувальної системи ширше за потребу їх збереження. Інвестиційний процес – невід'ємна складова нагромаджувальної пенсійної системи. Завдяки інвестиційному процесу гроші майбутніх пенсіонерів перетворюються в інвестиційний ресурс, який працює в економічних процесах [41].

За допомогою запропонованих вище заходів вдасться досягти помітних позитивних результатів у майбутньому:

- ✓ забезпечити справедливу систему розподілу пенсійних коштів;
- ✓ створити для людей можливість нагромаджувати пенсії з огляду на власні доходи; стабілізувати пенсійну систему;
- ✓ гарантувати стовідсоткову виплату пенсій зараз і в майбутньому;
- ✓ підвищити престижність роботи працівників бюджетної сфери;
- ✓ детінізувати економіку, забезпечити економічне зростання та добробут українців.

ВИСНОВКИ

Отже, зростання потреби в соціальному захисті відбувається в періоди загострення економічних проблем і соціальної напруженості в суспільстві. Залежно від економічних умов, культурно-історичних особливостей, політичної культури, розмаху суспільних рухів у різних країнах на різних етапах держава бере на себе вирішення тих або інших проблем соціального захисту населення, стабілізації суспільного розвитку. Тому підвищення рівня виплати пенсій в Україні залежить від створення належних умов взаємовигідних для усіх верств населення у сфері пенсійного забезпечення [1].

Врахування всіх недоліків і вад системи пенсійного забезпечення України та їх вирішення дасть змогу сформувати розвинений ринок послуг з цього виду страхування.

Кількість пенсіонерів України усіх категорій за даними Пенсійного фонду України зменшилась на 782 млн. осіб, в тому числі за віком кількість пенсіонерів зменшилась на 777 млн осіб, у разі втрати годувальника – на 9 млн осіб, за вислугу років – 57 млн осіб, кількість пенсіонерів, що отримують соціальну пенсію – 20 млн осіб. При цьому збільшилась кількість пенсіонерів по інвалідності – на 80 млн осіб та збільшилась кількість пенсіонерів, що мають довічне грошове утримання суддів у відставці на 1 млн осіб.

По Україні середній розмір місячної пенсії у період 2019 – 2023 років станом на 1 січня підвищився на 1976,9 грн, у тому числі за віком – на 1874,8 грн, по інвалідності - на 1672,1 грн, з них від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання – на 374,6 грн, II групи – на 40,6 грн, III групи – на 464,5 грн, у зв’язку з втратою годувальника – на 1925,4 грн, з них у разі втрати годувальника сім’ям робітників, службовців та працівників сільськогосподарських підприємств – на 1738,2 грн, за вислугу років – на 4134,3 грн, отримують соціальну пенсію – на 640,4 грн.

Зважаючи на постійний дефіцит бюджету Пенсійного фонду країни, в країні було здійснено заходи реформування, що переважно полягали у

підвищенні пенсійного віку та страхового стажу. Проте аналіз рівня пенсійного забезпечення громадян країни свідчить, що він є занадто низьким та зростає дуже повільними темпами.

Отже, позитивними результатами у покращенні пенсійного забезпечення України має стати досягнення таких результатів:

- ✓ забезпечення фінансової стійкості та стабільності у сфері пенсійного страхування;
- ✓ зменшення кількості пільговиків;
- ✓ підвищення рівня життя пенсіонерів та впевненості у соціальному забезпеченні;
- ✓ зменшення пенсійного навантаження роботодавців;
- ✓ створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками;
- ✓ заохочення громадян до заощаджень на старість;
- ✓ встановлення чіткого законодавства.

За умови здійснення названих вище заходів пенсійне забезпечення в поєднанні із соціальною допомогою сформують набагато надійнішу систему захисту від бідності, ніж та, яка існує сьогодні. Проте, якщо зміни будуть запроваджені тільки в пенсійній системі, то виявлені проблеми навряд чи вдасться усунути. Пенсійна реформа має стати складовою частиною комплексної програми економічних і фінансових перетворень.

Як бачимо, на сучасному етапі свого розвитку система пенсійного забезпечення характеризується низкою змін та викликаними даними змінами проблем. Але ми вважаємо, що все ще можна змінити на краще.

Першим кроком до покращення має стати нова пенсійна реформа, яка має переглянути збільшення пенсійного віку та трудового стажу населення.

Також необхідно переглянути розміри пенсійних внесків фізичних та юридичних осіб та перспективи подальшого їх зменшення, тобто уряду автоматично потрібно зайнятися пошуками додаткових надходжень до

Пенсійного фонду. Під час цього обов'язково необхідно орієнтуватися на досвід розвинутих країн.

Отже, пенсійна реформа має здійснюватися на системних засадах, перевірених досвідом інших країн та адаптованих до українських умов, а саме: соціальної справедливості, прийнятності, розуміння та підтримки реформи широкими верствами населення; свободи вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій добробут у старості; економічної обґрунтованості та фінансової спроможності стійкості пенсійної системи; сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни; захищеності від політичних ризиків.

Унаслідок здійснення реформи буде впроваджено багаторівневу пенсійну систему, побудовану на засадах соціальної справедливості, солідарності поколінь та соціального страхування. Це розширить можливості для підвищення добробуту людей похилого віку та зміцнення потенціалу економічного зростання.

Створення адекватної ринковій економіці пенсійної системи підвищить рівень відповідальності громадян за свою долю, спонукатиме їх залишати частину зароблених коштів на старість, допоможе швидше адаптуватися до нових умов життя. Здійснення пенсійної реформи дасть змогу подолати бідність серед людей похилого віку, які все життя добросовісно працювали і створювали національне багатство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Life Expectancy of the World Population. URL: https://www.worldometers.info/demographics/life-expectancy/
2. OECD. Pension Markets in Focus 2020 URL: https://www.oecd.org/pensions/private-pensions/pensionmarketsinfocus.htm
3. Бурков Ю. А. Сучасна система накопичення . Фінансові послуги. – 2012. – № 2. – С. 4.
4. Буряченко О. Пенсійна система України: еволюція розвитку Науковий вісник. 2015. Вип. 15 "Демократичне врядування". http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk15/fail/Burjachenko.pdf
5. Вейц О. І. Обґрунтування поняття легалізації доходів клієнтів банку. Бізнес Інформ. 2019. № 1. С. 337–342.
6. Вейц О. І. Система запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку в Україні : проблеми формування та структуризації. East European Science Journal. 2019. № 5 (45). Volume 10. pp. 13–21. URL: https://eesa-journal.com/wp-content/ uploads/EESA_may10.pdf
7. Вишневська О.А. Пенсійна реформа: зарубіжний досвід для України Аспекти публічного управління, 2016.№ 8 (34). URL: https://core.ac.uk/download/pdf/233892482.pdf
8. Внукова Н. М. Застосування ризик орієнтованого підходу для розвитку системи фінансового моніторингу. INFOS-2019: Збірник тез доповідей учасників Міжнародного форуму з інформаційних систем і технологій, м. Харків, 24-27 квітня 2019 року. Харків, 2019. С. 18-21.
9. Внукова Н. М. Застосування ризик орієнтованого підходу до реформування системи фінансового моніторингу за міжнародними стандартами. Реформування правової системи в контексті євро інтеграційних процесів : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції у 2 ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 року). редколегія: проф.

А. М. Куліш, О. М. Резнік. Суми. Сумський державний університет, 2020. Ч. 2. С. 314–317.

10. Городецька Л. О. Реформування пенсійної системи в Україні. Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 12-13.
11. Дані про середній розмір пенсійної виплати. Пенсійний фонд України: веб-сайт. URL: https://www.pfu.gov.ua/statystyka/dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/
12. До якого віку доживають та скільки грошей отримують пенсіонери в різних країнах світу. Слово і діло, 2020. URL: https://www.slovoidilo.ua/2020/04/24/infografika/suspilstvo/yakoho-vikudozhyvayut-ta-skilky-hroshej-otrymuyut-pensionery-riznyx-krayinax-svitu
13. Єлісєєва Л.В., Примачук Н.С. Пенсійна система України: виклики та перспективи. Економічний аналіз, 2016.Т. 23. №1. URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/ article/view/1095
14. Женчак О. В. Розвиток пенсійного забезпечення та його вплив на економіку України на основі європейського досвіду. Наука молода. – 2012. – № 9. – С. 97 – 101.
15. Зайчук Б. О. Система пенсійного забезпечення: сьогодні і завтра. Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №8. – С. 20– 21.
16. Звіт про виконання бюджету ПФУ за 2020 р. К.: ПФУ, 2021. URL: https://www.pfu.gov.ua/ 446736-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2020-rik/
17. Звіт про виконання бюджету ПФУ за 2021 р. К.: ПФУ, 2022. URL: https://www.pfu.gov.ua/ 33974-zvit-pro-vykonannya-pokaznykiv-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2021-rik/
18. Звіт про виконання бюджету ПФУ за 2022 р. К.: ПФУ, 2023. URL: https://www.pfu.gov.ua/ 2121043-zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik/

19. Звіти про роботу. Пенсійний фонд України: веб-сайт. URL: https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvitypro-robotu/
20. Колот А.М., Лопушняк Г.С., Власенко М.П. Соціальна безпека і соціальні ризики. Вісник Прикарпаття, 2019 Вип.14. С. 116-125.
21. Кривошлик Т. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування у системі пенсійного забезпечення України. Економічний аналіз. 2020. Т. 30. № 1. Ч. 2. С. 75-82.
22. Крушинська А. В., Кравець І. М. Недержавне пенсійне страхування як перспективні напрями соціальної політики України. Університетські наукові записки. № 1-2 (85-86). 2022. С. 160-176.
23. Лопушняк Г. С., Леонтенко О. М. Пенсійне забезпечення в Україні: аналіз стану в умовах світових інтеграційних процесів. Міжнародні економічні відносини. №7-8 (229). 2020. С 105 – 115.
24. Макаренко Ю., Яновський К. Накопичувальне страхування життя як конкурентоздатна альтернатива пенсії. Інвестиції: практика та досвід. № 2. 2018. 14–17.
25. Макроекономічні показники. Національний банк України: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators.
26. Мельник Т.А. Проблемні аспекти розвитку системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. Вип. 1(34). Кропивницький: ЦНТУ, 2018. С.188-197. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/8866
27. Мельник Т.А., Коцюрба О.Ю. Сучасний стан пенсійного страхування в Україні. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки, вип. 10(43), 2023. С. 194 – 202.
28. Мицай М. Право на пенсійне забезпечення в умовах соціальної держави: поняття, ознаки, тенденції розвитку Підприємництво, господарство і право, 2017. №10, С. 95-99. http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/20.pdf

29. Мякушко Н.С., Фисун І.В. Система пенсійного забезпечення в Україні: стан та перспективи розвитку з урахуванням досвіду зарубіжних країн. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 28, частина 2, 2019. С. 48-54.
30. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (жовтень–листопад 2020р.). Центр Разумкова, 2020. URL:https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv-elektoralni-oriientatsii-gromadianzhovten-lystopad-2020r
31. Пенсійне забезпечення : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / О. М. Ярошенко, С. М. Прилипко, А. М. Слюсар та ін. ; за ред. О.М. Ярошенка.– 2-ге вид., переробл. і допов.–Харків : Право, 2017.– 308 с.
32. Петрушка О.В., Баніт Ю. В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в країні. Наука й економіка. 2015. № 1(37). С. 19–27.
33. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2022 р. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку : веб-сайт. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-npf-ukrainystanom-na-31.12.2022.pdf
34. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон країни від 09.07.2003 № 1058-IV / Верховна Рада країни. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/1058-15
35. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. Редакція від 07.09.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15 (дата звернення 10.12.2023).

36. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 26 червня 1997 року № 400/97-ВР. - Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/460/2011
37. Про збір та облік Єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 1 січня 2011 року № 2464-VI. - Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main.cgi
38. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон країни від 09.07.2003 № 1057-IV / Верховна Рада країни. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15
39. Про недержавне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. № 1057-IV. Редакція від 01.07.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15.
40. Про пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : Закон України від 08.07.2011. - Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg= 2542-14.
41. Про Пенсійний фонд України [Електронний ресурс] : Положення від 24 жовтня 2007 року № 1261. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/z0976-02
42. Про Пенсійний фонд України [Електронний ресурс] : Положення від 24 жовтня 2007 року № 1261. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/z0976-02
43. Русак Г.В. Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство», 2022, https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/22.pdf
44. Саінчук Н.В. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. Науковий вісник Чернівецького університету. 2014. Випуск 681. Економіка. С. 7-84.

45. Сидор І.П., Денисюк Т. В. Державне пенсійне страхування в Україні: виклики сучасності та напрями реформування. Світ фінансів. №1(70). 2022. С. 22-35.
46. Соціальний захист населення України у 2021 р.: статистичний збірник. К: ДССУ, 2022. 116 с.
47. Статистичний щорічник України за 2022 рік Державна служба статистики України.
48. Третьякова Г. Підвищення пенсійного віку неминуче. Економічна правда. URL:https://www.epravda.com.ua/publications/2020/02/6/656612/
49. Філіпчук П. В. Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду. Національна академія державного управління при Президентові України. URL : http://academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Filipchuk. pdf
50. Чому у нас низькі пенсії і що потрібно, щоб "були як в Європі": інтерв'ю з Г. Вахітовою. URL: https://kse.ua/ua/community/stories/chomu-u-nas-nizki-pensiyi-i-shho-potribno-shhob-buliyak-v-yevropi/
51. Шаліївська Л. І. До питання про сутність пенсійного забезпечення населення України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. Львів, 2018. Вип. 1. С. 130–140.
52. Ширант А. А. Принципи пенсійного забезпечення: монографія. Київ: ДІА, 2012. С. 183–184.
53. Яценко В. Де у світі найкращі пенсійні системи. Економічна правда : вебсайт. URL : https://www.epravda.com.ua/ columns/2018/11/16/642712/